

[http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/ 194/](http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/194/)

Haasteena ihmisten hyvinvointi

Tutkielma julkisen ja epävirallisen sektorin mahdollisuuksista uudenlaisen sosiaalisen turvan tuottamiseen

**Jyväskylän yliopisto
Sosiologian
pro gradu-tutkielma
12.5.1997
Katri Hirvonen**

Tiivistelmä: Haasteena ihmisten hyvinvointi. Tutkielma julkisen ja epävirallisen sektorin mahdollisuuksista uudenlaisen sosiaalisen turvan tuottamiseen.

Suomalainen hyvinvointivaltio on suuren murroksen kourissa. Sodan jälkeinen trendi saada aikaan kattavaa julkisten palvelujen verkostoa on taloudellisen laman seurauksena kulkenut tiensä loppuun. Suomalainen universaali, tasa-arvoisuuteen perustuva julkinen palvelujärjestelmä on tällä vuosikymmenellä osoittautunut riittämättömäksi ja kohdentumiseltaan puutteelliseksi. On todettu, että massatyöttömyys ja ihmisten taloudelliset vaikeudet ovat olleet liian suuri pala kehitetyn turvajärjestelmän nieltäväksi, eikä suunnitellulla järjestelmällä pystytäkään takaamaan vaikeuksiin joutuneiden toimeentuloa. Turvaverkon läpi putoaa yhä useampi väliinputoaja, joita uhkaa niin työmarkkinoilta, sosiaalisesta elämästä kuin muiltakin hyvinvoinnin osa-alueilta syrjäytyminen. On tullut aika etsiä uusia keinoja tuottaa sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia.

Suomalaisessa keskustelussa on noussut esille ns. kolmannen sektorin tai toisilla termeillä ilmaistuna epävirallisen sektorin, vapaaehtoissektorin tai välittävän tason mahdollisuudet sosiaalisen hyvinvoinnin tuottajana. On alettu pohtia uudenlaista hyvinvoinnin tuottamisen yhdistelmää, welfare mixiä, jossa yhdistyy sekä julkinen sektori että vapaaehtoissektori ja kansalaistoiminta. On otettu esille kansalaistoiminnan mahdollisuudet työn, toiminnan, työkyvyn tai elämänhallinnan parantamiseksi. Sitä pidetään juhlapuheissa myös yhteisöllisyyden luojana sekä ihmisten juurettomuuden ja turvattomuuden ehkäisijänä.

Tätä tutkimusta varten on haastateltu 23 sosiaalityöntekijää ja vapaaehtoistyön organisoinnissa tai suunnittelussa mukana olevaa henkilöä. Ohjatussa teemahaastattelussa heitä pyydettiin pohtimaan julkisen sektorin sosiaalipalvelujen ja varsinkin sosiaalityön sekä vapaaehtoisen toiminnan suhdetta sekä yhteistyön mahdollisuuksia ja esteitä. Haastateltavat näkivät yhteistyön kehittämisessä sekä haasteita että mahdollisuuksia. Ideoiden tasolla yhteistoimintaa pidettiin enimmäkseen hyvänä ja kannatettavana, käytännön toteuttamisessa koettiin olevan enemmän ongelmia.

Sosiaalityöntekijät näkivät vapaaehtoistyön mahdollisuudet etenkin ennaltaehkäisevässä ja henkistä tukea tarjoavassa muodossa. Omaa työtään he olivat valmiita ainakin ajatuksen tasolla muuttamaan ja haluaisivatkin pois paperipölyisestä rutiinistyöstä. Toisaalta kuitenkin tunnettiin uupumusta, turhautuneisuutta ja kyvyttömyyttä vaikuttaa omaan työhönsä. Vapaaehtoistyöntekijät taas kokivat sosiaalitoimen avun tärkeänä oman työnsä suunnittelussa, mutta toisaalta karsastivat julkisen puolen tunkeilevaa ja ohjaillemaan tai määräilemään pyrkivää luonnetta. Omaehtoisia lähtökohtia korostettiin toiminnan perustana, ja toiminnan pelättiin tukahtuvan, jos julkinen puoli liiaksi pyrkii suunnitteluvaiheeseen mukaan.

Vanhakantaiset ennakkoluulot ja negatiiviset mielikuvat nousivat näkyviin jarruttaen yhteistyön kehittymistä. Toisaalta samaa mieltä oltiin siitä, että yhteistoimintaa tarvitaan ja sen parantaminen saa aikaan positiivisia käännteitä kummallakin puolella. Lisäksi haastateltavat poikkeuksetta korostivat ammattilaisuuden ja vapaaehtoisuuden jyrkkää erottamista sekä julkisen ja vapaaehtoisen sektorin paikkaa suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Sen voi nähdä olevan suomalainen erityispiirre julkisen sektorin ja vapaaehtoistoiminnan välisissä suhteissa.

Avainsanat: vapaaehtoistyö, vapaaehtoissektori, kolmas/epävirallinen sektori, välittävä taso/alue, welfare mix, sosiaalityö, julkinen sektori, hyvinvointivaltio

SISÄLLYS

1. Hyvinvointivaltio murroksessa	1
2. Hyvinvointimallin paineenkasaajat	6
3. Käsitteiden määrittelyä	11
3.1. Välittävä taso	11
3.2. Termien viidakko: onko epävirallinen vapaaehtoinen?	13
3.3. Käsitteet suomalaisessa tutkimuksessa	14
3.4. Suomalaisen vapaaehtoissektorin erityispiirteitä	17
3.5. Elämänpolitiikka sosiaalipolitiikassa	21
4. Hyvinvointivaltion nousu ja kukoistus	28
4.1. Intressien organisoituminen	28
4.2. Vapaaehtoistyön valtiollistuminen	33
5. Hyve-projekti suomalaisessa yhteiskunnassa	34
5.1. Paikalliset lähtökohdat toiminnan avaimena	37
5.2. Koulutus ja tutkimus	39
6. Julkisen ja vapaaehtoisen sektorin yhteistyö puntarissa	40
6.1. Haastattelututkimuksen toteuttaminen	40
6.2. Pyrkimys kokonaisvaltaiseen auttamiseen	44
6.3. Ammattilaisuuden ja vapaaehtoisuuden jyrkkä erottelu	47
6.4. Suhtautuminen toiseen osapuoleen kielteistä ja vanhakantaista	50

6.5. Resurssipulmat ja vapaaehtoistyön rakennemuutos kehityksen uhkina	53
6.6. Mahdollisuuksien meriltä käytännön karikoille	56
6.7. Toiveet ja pelot kolikon kaksi puolta	61
7. Välittävälle tasolle tilausta hyvinvoinnin tuottamisessa	64
Lähteet	71
Liite I	

1. HYVINVOINTIVALTIO MURROKSESSA

Hyvinvointivaltio - onko sellaista koskaan ollutkaan? Olemme tottuneet ajattelemaan asuvasse hyvinvointivaltiossa nimeltä Suomi, ja monesti vallitseva pohjoismainen hyvinvointimalli tuntuu ainoalta oikealta hyvinvointivaltion mallilta. Tiedotusvälineiden välittämät kuvat Iso-Britannian tai USA:n kodittomista ja työttömistä ja slummien lohduuttomista maisemista eivät tuo mieleen vaikutelmaa hyvinvointiyhteiskunnasta. Hyvinvointimalli voi olla muutakin kuin pohjoismainen, julkisrahoitteinen malli, ja eri hyvinvointiyhteiskunnat painottavat hyvinvoinnin käsitteessä eri asioita eri laajuudella. Olipa hyvinvointimalli minkäläinen tahansa, on selvää, että suomalainen hyvinvointimalli ja sosiaalista turvallisuutta luova sektori ovat muutoksen kourissa.

Suomalainen hyvinvointimalli on perustaltaan julkisrahoitteinen, jossa sosiaaliset ja yleishyödylliset palvelut järjestää valtio ja kunnat rahoittaen ne vero- ja veroluontoisilla varoilla. Näitä palveluja on kaikilla kansalaisilla yhtäläinen oikeus hyödyntää laissa säädetyin edellytyksin. Suomalaisen, ja yleensäkin pohjoismaisen hyvinvointimallin perusajatuksena on kansalaisten yhtäläinen oikeus hyvinvointiin ja sitä tuottaviin, yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin. Vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalisen turvallisuuden tuottaminen alunperin lähti liikkeelle yksityisestä hyväntekeväisyydestä, on modernin hyvinvointivaltion kehittämistä viimeisinä vuosikymmeninä huolehtinut julkinen sektori. Suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä julkisin varoin tuotetut palvelut ovat kehittyneet korvaamaan ja täydentämään yksityisen hyväntekeväisyyden puutteita. Tämä on johtanut siihen, että vapaaehtoisesti tuotetun työn osuus on kutistunut niin pieneksi, että perheen hoiva- ja hoitotyötä lukuunottamatta sillä ei suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa ole viime vuosikymmeninä ollut merkittävää osaa.

Suomalaisessa ja yleensä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa on julkisella sektorilla merkittävin osuus hyvinvoinnin tuottamisessa. Muissa hyvinvointivaltioissa

hyvinvointia tuotetaan eri lähtökohdista ja niitä tuottavat suuressa määrin muut kuin julkisin varoin rahoitetut tahot. Esimerkiksi Iso-Britanniassa vapaaehtoisella sektorilla on merkittävä osuus sosiaalisesta huolenpidosta. Vaikka Iso-Britanniaan toisen maailmansodan jälkeen suunniteltiinkin valtiollista mallia kansalaisten hyvinvointia turvaamaan, on nykyisin valtiolla varsin pieni rooli hyvinvoinnin takaajana. Valtion järjestämän sosiaalisen turvaverkon aukkoja paikkaamaan on syntynyt paljon ei-julkisia, vapaaehtoisia järjestöjä ja organisaatioita, ja näillä lienee Iso-Britanniassa todellista merkitystä sosiaalisen huono-osaisuuden korjaamiseksi valtiollisen avun jäädessä lähinnä nimelliseksi.

Myös mannermaisessa hyvinvointimallissa, josta esimerkkeinä voidaan pitää Saksaa ja myös Italiaa, toteutuu hyvinvoinnin tuottaminen ja ylläpitäminen muuten kuin julkisin varoin. Italiassa sosiaalisesta turvallisuudesta huolehtiminen on jäänyt enimmäkseen perheen ja sukulaisten tehtäväksi. Saksassa perheen ohella sosiaaliset palvelut ovat tiiviissä yhteydessä työhön. Ammattiliitoilla on saksalaisessa yhteiskunnassa suuri merkitys myös sosiaalisen turvallisuuden ylläpitäjänä. Sen roolina on huolehtia paitsi työntekijöidensä, myös pitkälti heidän perheidensä hyvinvoinnista. Työttömyys aiheuttaa siis saksalaisessa(kin) yhteiskunnassa merkittäviä sosiaalisia ongelmia.

Kun suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin perusta, jatkuva taloudellinen kasvu on murentunut ja viime vuosikymmenen vaihteen sosiaalisen sektorin kukoistus on romahtanut, on sosiaalisella sektorilla odotettavissa jo tapahtuneiden leikkausten lisäksi koko hyvinvointipalvelujen rakenteen muutos. Myös Suomessa on alettu pohtia ei-julkisen, vapaaehtoisen sektorin, vapaaehtoisuuden, hyväntekeväisyyden ja armeliaisuuden asemaa sosiaalisten ongelmien ratkaisussa. Vaikka Suomessa ei varsinaisesti sosiaalipalvelujen tuottamista ole suuresti siirretty vapaaehtoisen, myös kolmanneksi sektoriksi tai ehkä osuvimmin välittäväksi tasoksi kutsutun alueen hoidettavaksi, on vapaaehtoissektorin merkitys suuri, kun otetaan huomioon kaikki se hoitotyö, mitä tehdään kodeissa ja sukulaisten kesken tai naapuriapuna.

Nyt on herännyt kiinnostus tehdä tästä piiloon jäävästä, yksityisestä vapaaehtoistyöstä virallisempaa siirtämällä vastuuta julkiselta sektorilta tälle julkisen ja yksityisen välimaastossa olevalle kolmannelle sektorille. Tätä osoittavat tiedotusvälineiden yhä suurempi mielenkiinto uutisoida erilaisista vapaaehtois pohjalta lähteivistä hankkeista, ja korkeassa asemassa olevien poliitikkojen juhlapuheet, joissa yhä useammin peräänkuulutetaan kansalaisten vastuuta oman ja lähimmäistensä hyvinvoinnin edistämisestä. Kun asioita käsitellään arvovaltaisella tasolla, on sillä suuri vaikutus ihmisten asenteisiin. Kuluneena talvena ja viime syksynä on aiheesta uutisoitu laajasti laajalevikkisissä sanoma- ja aikakauslehdissä, joista varsinkin Helsingin Sanomat on tarttunut aiheeseen peräti seitsenosaisella artikkelisarjalla ja pääkirjoitussivuillaan. Myös tasavallan presidentti on ottanut kantaa kansalaistoinnin puolesta jopa uudenvuoden puheessaan sekä useissa muissa yhteyksissä tänä ja viime vuonna.

Suomalaisen hyvinvointivaltion murroksessa on herännyt kysyntää välittävälle tasolle. Välittävä taso ymmärretään perinteisen julkisen/markkinat/yksityinen -jaotellun 'uudeksi' ulottuvuudeksi, joka sijaitsee perinteisten sektoreiden välissä ja jonka tehtävä nimensä mukaisesti välittää eri sektoreiden välisissä toiminnoissa. Sektoreiden välinen ei-kenenkään-maa on hyvinvointitutkimuksesta 'löydetty' tutkimuksen kohteeksi vasta hiljattain, joskaan itse hyvinvointitutkimuksellakaan ei voi olla kovinkaan pitkiä perinteitä hyvinvointivaltiokäsitteen suhteellisesta nuoruudesta johtuen. Tutkimusaiheen nuoruudesta huolimatta aiheeseen on tartuttu innolla, ja sitä tutkitaan niin Suomessa kuin muissakin Euroopan ja Pohjois-Amerikan hyvinvointivaltioissa lukuisista näkökulmista, milloin sektorinäkökulmasta, milloin häilyvärajaisemmin 'alueita' tai 'tasoja' tarkastellen.

Oman tutkimukseni kohteena on vapaaehtoistyön ja sosiaalityön suhteiden tarkastelu. Otan tarkasteluuni Hyvinvointivaltio Suomen tämänhetkisen suuren murroksen, takavuosisikymmeninä rakennetun ylpeydenaiheen, kattavan sosiaalisen turvan, joka nyt yhteiskunnallisessa myllerryksessä on osoittautunut puutteelliseksi ja osuma-

tarkkuudeltaan kehnoksi, sekä keinot taudin oireiden lievittämiseksi. Oman näkemysensä asioiden parantamiseen, mahdollisuuksiin ja esteisiin, antavat alan ammattilaiset eli haastattelemani sosiaalityöntekijät sekä vapaaehtoistyötä tekevät ja suunnittelevat, jotka päivittäin törmäävät hyvinvointivaltiota ravisteleviin kouristuksiin. Haastateltavat pohtivat omien kokemustensa ja näkemystensä pohjalta yhteistyön ja uudenlaisten työtapojen mahdollisuuksia, edellytyksiä ja varjopuolia. Vaikka tartunkin aiheeseen uudenlaisen toiminnan mahdollisuuksia tunnustellen, yritän välttää sitä armotonta virhettä, mikä toistuu poikkeuksetta kaikkien haastateltavieni huulilla: ei pidä lähteä lähteä puoskaroimaan ja hoitamaan potilasta omin konstein, jos ei omaa vankkaa ammatillista pätevyyttä. Mutta tutkielman lopuksi aion kuin aionkin tuoda ilmi sen, miltä asia, suomalaisen sosiaaliturvan mahdollisuudet tarjota kansalaisilleen sosiaalista tukea, omasta näkökulmastani vaikuttaa.

Suoritin kesällä 1996 valtionhallinnon harjoittelun Joensuussa Sosiaaliturvan Keskusliiton koordinoimassa Kansalaisten hyvinvoinnin alueelliset tukiverkostot (Hyve)-projektissa. Hyve-projekti on uudenlaisen sosiaalisen turvan virittäjä, joka pyrkii etsimään ja löytämään uusia ajattelu- ja toimintatapoja julkisen sektorin ja kansalaistoiminnan yhteistyössä kansalaisten perusturvan säilyttämiseksi ja parantamiseksi. Hyve-projekteja toimii tällä hetkellä kolmella alueella Suomessa. Pohjois-Karjalassa Joensuussa toimivan projektin lisäksi Oulussa toimii Pohjois-Pohjanmaan projekti sekä uusimpana viime vuoden alusta on toiminut Satakunnassa Porista käsin kolmas Hyve-projekti. Lähitulevaisuudessa Vantaalla alkavan Hyve-projektin lisäksi on suunnitteilla ainakin yksi myöhemmin aloitettava Hyve-projekti.

Hyve-projektin toiminnan lähtökohtana on kansalainen. Toimintaa pyritään kehittämään käyttäjälähtöisesti, jolloin toiminnan tavoitteena on syntyä todelliseen kysyntään siinä muodossa kuin siitä on käyttäjilleen eniten hyötyä. Hyve-projektin tarkoituksena on tarjota ponnahduslauta kansalaislähtöiselle toiminnalle samalla kun projekti on välittävässä asemassa viralliseen, julkiseen sektoriin päin omaehtoisen toiminnan mahdollistamiseksi. Omaehtoisen toiminnan edellytyksenä on se, että

sitä määrittävät ainoastaan toimintaan osallistuvien tarpeet ja motiivit, mutta toisaalta toiminta ei aina onnistu ilman virallisen tahon hyväksyntää. Hyve-projektin tehtävä on tasapainoilla julkisen sektorin osoittaman positiivisen hyväksynnän ja kansalaistoiminnan kokeman negatiivisen kontrollin ja ohjailun rajamaastossa.

Valtionhallinnon harjoittelu Hyve-projektissa ei ollut sattumaa, mutta sitä edeltävä Hyve-projektiin liittyvän aiheen valitseminen opinnäytetyön aiheeksi sen sijaan oli. Kun kaksi vuotta aikaisemmin olin kotikuntani paikallislehden toimittajan sijaisena, olin jutuntekotarkoituksessa yhteydessä läänin sosiaalitarkastajaan. Jutun kylkiäisenä sain vihiä joensuulaisesta projektista, jonka suunnittelija Elina Pajula imaisi minut heti ensimmäisen puhelinsoiton jälkeen aihetta tutkimaan. Monen lähestymisyrittöksen jälkeen viimein pääsin niin lähelle hankalasti hahmottuvaa aihetta, että sain siitä opinnäytetyöhöni siemenen.

Valtionhallinnon harjoittelupaikaksi valitsin Hyve-projektin siksi, että minulle tarjoutui mahdollisuus yhdistää työharjoittelu ja gradun tekeminen aiheesta, josta tarvitaan tutkimustietoa. Tutkimuksen ja harjoittelun tavoitteena oli siis selkeästi molemminpuolinen hyödyntävyys. Hyve-projektin puolelta intressit olivat ensi kädessä tiedon saanti. Vaikka tein tutkimustani selkeästi nimenomaan Hyve-projektille, ei kyseessä ollut varsinaisesti toimeksianto. Tutkimusaiheesta neuvoteltiin ja tutkimusta ideoitiin yhdessä Hyve-projektin suunnittelijoiden sekä muiden projektin kanssa läheisessä yhteistyössä olevien kanssa, mutta tutkimusaihe ei ole varsinaisesti tilaustyö.

Tutkimuksen ohella Hyve-projektin tavoitteet harjoittelun suhteen olivat selkeästi konkreettisia. Harjoittelijan haluttiin auttavan projektin työparia käytännön järjestelyissä ja konkreettisemmissä suunnittelu- ja toteutustöissä, jolloin työpari pystyi keskittymään varsinaisesti projektin suunnitteluun. Myös kesäloman tuuraus annettiin harjoittelijalle kaikkien osapuolten iloksi. Vastavuoroisesti minulle tarjottiin sekä aineellista että henkistä tukea tutkimuksen etenemiseen kirjallisuuden, tekni-

sen laitteiston ja asiantuntija-avun muodossa, koulutustilaisuuksia sekä muita virallisia ja vapaamuotoisempia tilaisuuksia ja tilanteita, joissa tutustuin muihin tutkijoihin ja sosiaalipolitiikan ammattilaisiin eri puolilta Suomea. Omat intressini liittyivät selkeästi opiskelun edistämiseen ja työelämään tutustumiseen ja nämä molemmat tavoitteet sain toteutettua kesän aikana.

Tutkimuksen osalta sain apua myös YTL Seppo Roivakselta varsinkin haastattelun suunnittelussa, ja tukea tutkimuksen tekemiseen sain myös keskusteluissa Sosiaaliturvan keskusliiton tutkijoiden kanssa. Kytkökseni Hyve-projektiin on vahva, mutta täysin henkinen, sillä aineellista tukea projekti ei pankkitililleni ole pystynyt lähettämään. Hyve-projekti ja sen toiminnassa mukana olevat ihmiset sen sijaan ovat antaneet minulle paljon tietoa, kokemuksia, näkemyksiä ja arvokkaita kontakteja. Alunperin motiivini lähteä tutkimaan aihetta olivat yksinkertaisesti se, että aihe oli riittävän kiinnostava (intohimoista on turha puhua, enhän tuntenut aihetta yhtään) ja se, että parempaakaan gradun aihetta ei ollut näkösilällä. Nyt olen iloinen siitä, että jouduin verkostoitumisen yhdeksi solmukohdaksi, sillä olen saanut perehtyä mielenkiintoiseen yhteiskunnan osa-alueeseen niin kirjojen kuin elävien ja erittäin eläväisten persoonien välityksellä.

2. HYVINVOINTIMALLIN PAINEENKASAAJAT

Moderni hyvinvointivaltio on tämän vuosisadan tuote. Raija Julkunen (1992, 12) ja Claus Offe (1984, 147) toteavat hyvinvointivaltion syntyneen ikään kuin pahoinvointivaltion vastapuoleksi. Hyvinvointivaltiosta (welfare state) alettiin puhua toisen maailmansodan aikaan, jolloin haluttiin tehdä ero sotaa käyviin maihin (warfare state). Rauhanomaisuutta korostaneeseen termiin liitettiin toisaalta valtiokoneiston tarjoama apu ja tuki kansalaisille, jotka kärsivät markkinatalousyhteiskunnalle ominaisista tarpeista ja riskeistä. Toisaalta termi sisälsi tunnustuksen ammatti- liitoista politiikkaan vaikuttavina elementteinä.

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa yhteiskuntapolitiikka on laaja-alaista. Hannu Uusitalon (1993, 74) mukaan se ulottuu terveyden- ja sosiaalihuoltoon edemmäs koulutukseen, työllisyyteen, asumiseen ja vapaa-aikaan. Valtion ja kuntien osuus on suuri, perheellä ja markkinoilla hyvinvoinnin tuottajina on vastaavasti vain vähän merkitystä. Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat pitkälti julkisrahoitteisia ja julkisesti tuotettuja. Palvelujen laajan julkisen tuotannon vuoksi valtion ja kuntien palveluksessa olevien osuus työvoimasta on pohjoismaissa poikkeuksellisen suuri. Vapauden puutetta, liiallista holhousta pidetään usein pohjoismaisen mallin ongelmana. Ihmisiä valvotaan, ohjataan ja holhotaan moninaisin säännöksin ja sosiaalisin tulonsiirtoihin ja palveluihin liittyvin edellytyksin.

Modernin hyvinvointivaltion muodostumisen voi nähdä kansallisvaltiollisen kehityksen osana. Pekka Kosonen (1993, 25-27) toteaa, että hyvinvointivaltiota on pidetty tuotannon ja talouden järjestelmänä, mutta keskeistä on, ettei tämä järjestelmä muotoudu itsestään vaan järjestäytyneiden intressien ja kansalaisten aktiivisen toiminnan seurauksena. Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden taustalla on nähty työväenluokan järjestäytyminen ja sosiaalidemokratian vahvuus, sekä työläisten ja talonpoikien poliittinen yhteistyö ja työn ja pääoman neuvottelusuhteet. Pohjoismaisen hyvinvointimallin taustalla voidaan nähdä Pohjoismaiden kehittyminen työyhteiskunniksi, joissa naisten työssäkäynti on poikkeuksellisen laajaa. Myös laaja järjestäytyminen ja keskitetyt sopimukset ja hyvinvoinnin universalismi, palvelujen kuuluminen jokaiselle ovat korkean tuloverotuksen ohella pohjoismaiselle mallille ominaisia.

Kuten yhteiskuntatieteissä yleensä, myös välitason tutkimuksessa lähtökohdaksi Aila-Leena Matthiesin (1994c, 26-27) mukaan otetaan usein yhteiskunnalliset kriisi- ja muutosilmiöt. Matthies mainitsee Saksan kansalaistoimintaa koskevassa tutkimuksessaan, että kolmas sektori ei kylläkään kriisikeskustelujen alkaessa ollut vielä esillä, mutta kun sosiaalipoliitikot alkoivat pohtia kolmannen sektorin osuutta sosiaalisten ongelmien helpottajana, olivat vaihtoehtokentät jo käytännössä

vakiintuneet suhteellisen laajojen väestöryhmien elämäntavaksi. Saman ilmiön voi havaita myös Suomessa. Erilaiset vaikeuksiin joutuneita auttavat järjestöt ja itseapuryhmät ovat toimineet jo vuosia, mutta julkiseen keskusteluun ja laajemman tutkimuksen kohteeksi kansalaistoiminta on alkanut ilmaantua vasta viime vuosina. Ensin on alettu puhua kriiseistä ja murroksista, ja pohdittu sen ratkaisuja perinteisestä, julkisvetoisesta näkökulmasta. Kansalaistoiminnan näkökulma on oivallettu vasta hiljattain.

Uusitalo (1993, 85-86) käsittelee hyvinvointivaltion haasteita perinteisen kaavan mukaan. Hänen mukaansa hyvinvointivaltiolle asettavat haasteita ainakin hyvinvointimenojen rahoitusongelmat, väestön ikääntyminen, sosioekonomisen rakenteen muutos sekä kansainvälinen taloudellinen kehitys. Suomessa 1960-70 -lukujen taloudellinen kehitys mahdollisti myös hyvinvointivaltion kehityksen. Kuitenkin 1970-luvun öljykriisi ja sen jälkeinen vaihteleva talouskehitys on puolestaan asettanut yhä useammin kysymyksen hyvinvointivaltion rahoituksesta. Taloudellinen kehitys vaikuttaa hyvinvointivaltion rahoitukseen ja sitä kautta sosiaaliturvaan ja palveluihin. Huonosti toimiva talous kasvattaa sosiaalimenoja samalla kun se heikentää rahoitusperustaa. Myös väestön ikääntyminen on haaste, joka koskee kaikkia eurooppalaisia hyvinvointivaltioita. Eläkeikäisten osuus kasvaa, kun taas työikäisten määrä supistuu. Suomessa merkittävä muutos tapahtuu 2010-luvun taitteessa, jolloin suuret ikäluokat tulevat eläkeikään. Eliniän pidentymisestä johtuva iäkkäiden vanhusten määrän kasvu asettaa palvelujärjestelmille uusia haasteita. Uusia ratkaisuja on etsittävä myös sosiaalimenojen rahoitukselle ja terveys- ja sosiaalipalveluille.

Kolmas haaste Uusitalon (emt.) mukaan on hyvinvointivaltion sosioekonomisen perustan heikentyminen. Ne voimat, jotka ovat muovanneet pohjoismaisen hyvinvointivaltion mallin, ovat heikkenemässä: työväestö ja sen varhainen yhteistyökumppani talonpoikaisväestö pienenevät, kun taas erilaiset keskiluokkaiset ryhmittymät ovat kasvamassa. Tämä aiheuttaa paineita lisätä joustavuutta, yksilöllisiä

palveluja ja vaihtoehtoja keskiluokkien toiveiden suuntaisesti. Arvojen ja asenteiden muutokset koskettavat myös hyvinvointivaltion mallia. Arvoilmaston ja asenteiden muutokset vaikuttavat myös talouden kautta hyvinvointivaltion kehittymiseen. Rajallisten taloudellisten resurssien jakamisen perusteena käytetyt arvot muuttuvat yhteiskunnallisen muutoksen myötä, ja uudenlaiset arvot siirtävät talouden voimavaroja totutusta poikkeavaan suuntaan. Yhtenä arvoilmaston muutoksen vaikuttajana voidaan nähdä integraatiokehitys, joka aiheuttaa hyvinvointivaltiolle niin henkisiä kuin aineellisiakin muutoksen tarpeita.

Myös Jan Otto Andersson on käsitellyt hyvinvointivaltiota ja sen kriisiä. Anderssonin (1993, 249) mielestä yksi keskeinen hyvinvointivaltion kriisiä edistävä tekijä on kansallisvaltion heikentyminen. Modernien kansallisvaltioiden rakentaminen on hyvin pitkälle liittynyt hyvinvointivaltioiden rakentamiseen. Hyvinvointivaltiot ovat kehittyneen nopeimmin kansallisen yhtenäisyyden olosuhteissa tai kilpailutilanteissa muiden maiden kanssa. Kansallisvaltion ja hyvinvoinnin suhde on dialektinen. Kansallinen solidaarisuuden tunne on eräs hyvinvointivaltion rakentamisen ehto, ja hyvin kehittynyt hyvinvointivaltio vahvistaa kansallista motiivia samaistua kansallisvaltioon. Kun kansallinen solidaarisuuden tunne heikkenee, ei yhteistä hyvää enää nähdä yhtä merkittävänä seikkana kansakunnalle. Siksi kansallisvaltion heikkeneminen voidaan nähdä uhkana perinteiselle hyvinvointivaltiolle. Myös Anttonen ja Sipilä (1992, 453-454) näkevät konsensuksen murenemisen yhtenä hyvinvointivaltiota uhkaavana tekijänä. Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa on vallinnut varsin laaja korporatistinen yhteiskuntasopimus. 1990-luvun kriisin syvetessä hyvinvointivaltioprojektia ei enää mielletty yhteisen hyvän takaajaksi tai taloudellisen kasvun edistäjäksi. Anttonen ja Sipilä mainitsevatkin keskiluokan, vähemmistöjen ja naisten intressit suuntana omaehtoiseen, informaalimpaan ja welfare mix -tyyppiseen malliin.

Helmut Willke (1995a, 144-163) näkee hyvinvointivaltion kompastuneen omaan mahdottomuuteensa. Siitä on tullut ylikuormitettu ja sille asetetaan odotuksia

sellaisissakin asioissa, joihin valtion tehtävä ei ole vastata, vaan jotka kuuluvat yhteiskunnalle. Willken mukaan hyvinvointivaltiosta tulee oman menestyksensä uhri siten, että se toiminnallaan aiheuttaa seuraamuksia, jotka nakertavat niitä perusteita, joille valtio syntyi ja kehittyi. Willke mainitsee, että pitkälle kehittyneessä, toiminnallisesti eriytyneessä yhteiskunnassa ei ole yhtä keskusinstituutiota, joka kykenisi kehittämään sellaisen moninaisuuden, millaista kaikenkattavaa yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijan roolia siltä odotetaan. Willke edustaa näkökantaa, jossa hyväksytään valtion osa poliittisen systeemin institutionaalisenä ytimenä ja ymmärretään monimutkaisemman rakennelman välttämättömyys yhteiskunnan yhtenäisyyden takaamisessa. Esimerkkinä monimutkaisista rakennelmista Willke (1995b, 237-239) mainitsee kollateraaliset hyödykkeet. Selvästi yksityisten ja selvästi julkisten hyödykkeiden välissä on kollateraalisia hyödykkeitä, joilla on sekä yksityisten että julkisten hyödykkeiden ominaisuuksia. Kollateraalisille hyödykkeille ja niitä koskeville säännöille on nykyisissä hyvinvointivaltioissa ilmeinen tilaus, ja vaikka niillä ei voida ratkaista julkinen/yksityinen -asetelman rajanvedon ongelmaa, voidaan niiden nähdä helpottavan hyvinvointivaltioon kohdistuvia paineita.

Matthies (1991, 41) mainitsee, että hyvinvointivaltion uudistumisen paineet aiheuttavat odotuksia, joita kolmannen sektorin kehittymisen odotetaan kykenevän ratkaisemaan: konkreettisia suorituksia, työvoimareservejä, vapaaehtoisuutta, kansalaisosallistumista, ei-aineellista kompensatiota ja professionaalisten järjestelmien metodisia innovaatioideoita. Epäviralliseen toimintaan on alettu liittää yhä enemmän positiivisia normatiivisia latauksia samalla kun vapaaehtoistyöhön aikaisemmin liitettyjä kielteisiä ilmiöitä, hyväntekeväisyysmentaliteettia, palkatonta ja arvostuksetonta työvoiman riistoa, kunnollisten, tasa-arvoisten julkisten hyvinvointipalvelujen vaarantumista sekä avuntarvitsijan riippuvaisuutta toisten hyväntahtoisuudesta ja kovasta moraaliseen kontrollista, ei enää tuoda yhtä paljon esille.

3. KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ

3.1. VÄLITTÄVÄ TASO

Pohjoismainen hyvinvointivaltio on muutoksen kourissa. Raju työttömyyden kasvu ja siitä aiheutuneet ongelmat sekä valtion huono taloudellinen tilanne ovat ajaneet Suomen tilanteeseen, jossa kohtaavat kasvava sosiaalisen tuen tarve sekä julkisen sektorin tarjoaman tuen saatavuuden huonontuminen. Viime vuosikymmeninä julkissektoripainotteiseksi muotoutunut hyvinvointivaltiomme ei pysty auttamaan niitä, joita varten se on rakennettu. On etsittävä uusia keinoja ongelmien ratkaisemiseksi. Martti Siisiäisen (1993, 1996, 47) mukaan suomalainen hyvinvointivaltio on kehittynyt yhteiskunnallisten liikkeitten, yhdistysten ja valtion instituutioiden välisessä vuorovaikutuksessa. Yhteiskunnalliset liikkeet muodostavat sillan yhteiskunnan jäsenten arkielämän ja poliittis-yhteiskunnallisen tason prosessien välillä. Sosiaalisessa hyvinvoinnissa ilmenneitä ongelmia ja puutteita on tematisoitu ensimmäiseksi protestiliikkeissä, joista on muotoutunut yhdistyksiä ajamaan jäsentensä intressejä poliittisella areenalla. Hyvinvointivaltion kehitys voidaan nähdä 'integraalisen valtion' ja siihen kytkeytyvän kansalaisyhteiskunnan 'järjestelmän' kehityksenä. Integraalinen valtio kehittyy sen myötä, kun vapaaehtoisille organisaatioille siirtyy valtiollisia funktioita hoidettavaksi, ja kun valtio ottaa liikkeiden tavoitteita huolehdittavakseen. Viime vuosikymmenten aikana näiden liikkeiden vaikutus on muuttunut näkymättömäksi, osa järjestöjen alkuperäisistä tehtävistä on selkeästi siirtynyt integraalisen valtion hoidettavaksi. Vastaavasti tällä vuosikymmenellä on kohdattu pyrkimyksiä siirtää osa hyvinvointivaltion tehtävistä muiden hoidettavaksi, ja tämän vuoksi keskustelu ns. välitason paikasta ja merkityksestä on noussut uudelleen esiin.

Perinteisissä jäsentämismalleissa on usein nähty toimijoina julkisen sektorin ohella markkinat ja lähiyhteisö. Yhteiskunnallisessa murroksessa on kuitenkin noussut yhä näkyvämmäksi kenttä, joka ei ole luonteeltaan mitään näistä. Sitä voidaan Aila-Lee-
na Matthiesin (1994c, 14-15, 1996, 11-14) mukaan kutsua välitasoksi. Välitaso on rakenteellisesti sektoreiden välissä, ja termin voi käsittää viittaavan väljästi välittäviä

funktioita omaaviin organisaatioihin. Se voidaan ymmärtää valtion, markkinoiden ja kotitalouksien väliin sijoittuviksi organisaatioiksi. Välitason tai välittävän tason kriteerinä pidetään sitä, että se yhdistää vähintäänkin kahta eri sektoria, ja sen organisaatiot ovat dynamisessa kanssakäymisessä eri sektoreihin välittämällä ja yhdistelemällä niiden vaikutteita. Välitason organisaatioissa sekoittuu vähintään kaksi erilaista toimintaympäristöä, esimerkiksi perheen ja järjestäytyneen kansalaisyhteiskunnan rakenteita. Välitason järjestöt usein turvautuvat samanaikaisesti markkinoiden, valtion ja yhteisöjen tukeen toiminnallisissa ja taloudellisissa resursseissa. Välittävän tason nähdään vastaavan riskiyhteiskunnan haasteisiin paremmin kuin vakiintuneet, perinteiset sektorit joustavuutensa ja muuntumiskykynsä ansiosta. Välittävän tason erityisyytenä voidaan pitää kykyä yhdistellä markkinoiden kilpailuperiaatetta, julkisen sektorin hierarkisen demokratian pyrkimystä ja yhteisöjen solidaarisuutta kulloisiinkin tilanteisiin sopivalla tavalla. Välittäville kentille kanavoituu sellaista toimintaa, mikä ei löydä paikkaa perinteisiltä sektoreilta. Nämä alueet nähdään myös sosiaalisen talouden ja uutta luovan työllisyyden mahdollisuutena.

Välittävän sektorin toiminta kohdentuu hyvinvoinnin sekatalouden (welfare mix/ welfare pluralism) toteuttamisessa. Tämän sekä käsitteenä että toimintamallina kiistellyn sosiaalisen tuen elementin Matthies (1996, 11-12) näkee lähinnä sosiaalipoliittisena tutkimustraditiona tai ohjelmana, jossa myös epävirallisella sektorilla on osansa. Hyvinvoinnin sekatalouden pyrkimyksenä on lisätä kansalaisjärjestöjen, omaisten, vapaaehtoistyön, säätiöiden, uskonnollisten yhteisöjen ja yksityisten yrittäjien panosta sellaisten palvelujen tuottamisessa, jotka tähän asti ovat olleet julkisen sektorin hoidettavana. Suomessa välittävän tason toiminta on viime vuosikymmeninä ollut vähäistä verrattuna vaikkapa Keski-Euroopan maiden hyvinvointimalleihin. Suomalaisessa hyvinvointimallissa Matthies (emt., 23-27) näkee hyvinvoinnin sekatalouden painottuneen enemmän julkisen sektorin, järjestöjen ja epävirallisten yhteisöjen suuntaan markkinoiden merkityksen ollessa varsin pienen. Matthies mainitsee järjestöjen olevan halukkaita lisäämään yhteistyötä

julkisen sektorin kanssa, mutta tietyin ehdoin. Järjestöt haluavat hyvinvointipalvelujen kokonaisvastuun pysyvän kunnilla ja valtiolla, ja lisäksi välittävän sektorin toimintaan odotetaan jatkuvaa julkisen sektorin tukea.

3.2. TERMIEN VIIDAKKO: ONKO EPÄVIRALLINEN VAPAAEHTOINEN?

Vaikka sosiaalipoliittisella tutkimuksella on jo pitkät perinteet, ei julkisen sosiaalipoliitiikan ja epävirallisen sektorin suhteista ole olemassa kovinkaan pitkää tutkimusperinnettä. Ei-julkisen sektorin tutkimuksessa vallitsee käsitteiden sekamelska, jossa eri käsitteet voivat olla näkökulmasta riippuen toistensa synonyymeja yhtä hyvin kuin vastakohtiakin. Matthies (1994c, 8-9) mainitsee, että kansainvälisissä tutkimuksissa sosiaalipoliitiikan näkökulmasta relevanteimpina voidaan pitää kolmannen sektorin, epävirallisen sektorin ja vapaaehtoissektorin käsitteitä. Vastaavia organisaatioita kuvataan puolestaan vapaaehtois- tai kansalaisjärjestöjen tai yleishyödyllisten organisaatioiden yleiskäsitteillä. Kolmas sektori ja organisaatioita kuvaavat käsitteet (non-profit- tai non-governmental (NGO) -organizations) on useimmissa kansainvälisissä tutkimuksissa liitetty toimintaan suhteessa valtioon ja markkinoihin käsittäen järjestäytyneet kollektiiviset toimintamuodot, kun taas epävirallisella sektorilla tarkoitetaan yleensä järjestäytymätöntä, informaalialueita ja yksityistä aluetta, joihin luetaan myös perhe, kotitaloudet ja muut primaarisuhteet. Rajoja on kuitenkin vaikea määrittää, ja näkökulmasta riippuen käsitteitä voidaan tulkita eri tutkimuksissa eri tavalla.

Non-profit -organizations ja NGO sekä kolmas sektori ovat käsitteinä peräisin 1970-luvun amerikkalaisesta organisaatiotutkimuksesta. Ne ovatkin tyypillisesti anglo-amerikkalaisen tutkimuksen sanastoa, ja niiden käyttö yleistyi eurooppalaisessa tutkimuksessa 1980-luvulla. Keski-eurooppalaisessa tutkimuksessa huomio on anglo-amerikkalaista enemmän kiinnittynyt kolmannen sektorin kokonaisvaltaisempaan dynamiikkaan sosiaalisen hyvinvoinnin tuottamisessa. Käsitettä 'kolmas sektori' kaikkine ansioineen ja heikkouksineen voidaankin pitää kansainvälisesti

enhä vakiintuneimpana käsitteenä alan tutkimuksissa. Keski-eurooppalaisissa tutkimuksissa yleisimpiä näkökulmia lienevätkin valtion, markkinoiden ja kotitalouksien väliin jäävien yhteenliittymien kenttää kuvaavat hyvinvoinnin sekatalouteen ja välittävään sektoriin liittyvät termit welfare mix, welfare pluralism, intermediate area ja muut vastaavat nyanssieroineen. Epävirallinen sektori (informal sector) taas on alunperin työmarkkinatutkimuksissa ja kehitysmaatutkimuksessa lanseerattu käsite, jota sosiaalipoliittisen tutkimuksen kannalta voidaan pitää tarpeeksi väljänä käsitteenä sisältämään niin perinteiset järjestöt, vapaaehtoistoiminnan, kirkot, kansalais- ja vaihtoehtoliikkeet kuin epäviralliset verkostotkin. (Matthies 1994a, 17-19, Matthies 1994c, 8-15.)

3.3. KÄSITTEET SUOMALAISESSA TUTKIMUKSESSA

Kolmannella sektorilla tarkoitetaan Erosen ym. (1995, 35-37) mukaan voittoa tavoittelemattomia, ei-julkisia, epävirallisia, vapaaehtoisia järjestöjä ja yhdistyksiä, jotka tuottavat palveluja jäsentensä tarpeisiin. Kolmannen sektorin synonyymeinä käytetään epävirallista sektoria tai vapaaehtoissektoria. Näillä sektoreilla toimivia organisaatioita kuvataan vapaaehtoisjärjestöjen, kansalaisjärjestöjen tai yleishyödyllisten organisaatioiden (Non-Profit tai Non-governmental -organizations) yleiskäsitteillä. Tuottaessaan palveluja toimivat yksityiset järjestöt erilaisista lähtökohdista kuin kunnat tai valtio. Järjestöt ovat ensisijaisesti yhteisöjä, joita vasta toissijaisesti sitoo fyysinen alue. Kunnat taas ovat alueellisia hallintoyksiköitä. Järjestöt voivat täten rakentaa sisäiset toimintaperiaatteensa ja hallintonsa käyttäen järjestökohtaista harkintaa. Toiminnan tavoitteet ja muodot ovat viime kädessä jäsenistön määritelmiä. Jäsenet toimivat järjestöissä omista lähtökohdistaan, pyrkimyksistään ja kokemuksistaan lähtien. Järjestöön liitytään ja siitä erotaan sen mukaan, onko toiminta itselle sopivaa.

Suomalaisessa tutkimuksessa epävirallista sektoria voidaan pitää käsitteistä vakiintuneimpana sekä selkeästi määrittyvänä, kun ajatellaan pohjoismaista hyvinvointi-

valtiota, jossa julkisella sektorilla on palvelujen tuottajana merkittävin osuus. Toisaalta taas epävirallisen sektorin ongelmana on käsitteen laajuus, koska siihen voidaan lukea kaikki mahdollinen virallisen, tässä tapauksessa kunta-/valtionrahoitettujen sektorin ulkopuolelta. Myös määritelmä virallinen/epävirallinen tai ei-julkinen/julkinen voi olla tulkinnanvarainen. Matthies (1994a, 17-18) on tutkimuksessaan päätenyt käyttämään termiä epävirallinen sektori, ja tarkoittaa tällä organisoitua kansalaisten toimintaa valtion, markkinoiden ja kotitalouksien ulkopuolella. Tarkkoja organisatorisia rajoja ei pyritä määrittelemään, mutta Matthies käsittää tutkimuksessaan epäviralliseen sektoriin kuuluviksi sosiaali- ja terveysalan järjestöt ja yhdistykset, kirkkojen ja kristillisten järjestöjen sosiaalisen työn, vaihtoehtoisen sosiaalityön projektit, oman avun ryhmät sekä uudenlaisen kansalaistoiminnan muodot (työttömien ryhmät, äitiryhmät tms.) Matthies rajaa ulkopuolelle urheilu-, kulttuuri- ja harrastusjärjestöt, vaikka tunnustaakin niiden sosiaalisen merkityksen.

Myöskään perhettä ja ystäviä ei Matthies määritelmäänsä lue kuuluvaksi, vaikka ne usein lasketaan epävirallisen sektorin piiriin. Esimerkiksi Anttonen ja Sipilä (1992, 349) käyttävät käsitteitä formaalinen ja informaalinen, joita erottaa se, että formaalisessa toiminnassa kirjoitettuja toimintasääntöjä ei juuri ole, se perustuu henkilökohtaiseen kiintymykseen tai sosiaalisten normien ylläpitämään velvollisuuden tunteeseen ja vastavuoroisuus kuuluu toimintaan olennaisena osana. Informaalisiiin toimijoihin Anttonen ja Sipilä liittävät myös kolmannen sektorin ja välitason käsitteet. Tällaiseen toimintaan he lukevat kuuluvaksi mm. itseapuryhmät ja vaihtoehtoprojektit. Formaalisiin toimijoihin luetaan valtio, kunnat, järjestöt ja yritykset. Kysymys on näkökulmasta, ja Matthies (1994a, 18) mainitseekin, että kansainvälisissä tutkimuksissa sekä vakiintuneet järjestöt että uudentyyppiset kansalaisaktiivisuuden muodot lasketaankin osaksi kolmatta sektoria.

Vapaaehtoistyön peruskurssin kurssimateriaali (1981, 11) luonnehtii vapaaehtoistyötä toiminnaksi, joka perustuu kansalaisten haluun osallistua aktiivisesti yhteisten asioiden hoitoon. Laajasti ottaen vapaaehtoistyöksi voidaan katsoa kaikki ne työt

ja toimenpiteet, joita kansalaiset tekevät toistensa tukemiseksi ja auttamiseksi. Vapaaehtoistyö on omasta tahdosta riippuvaa ja tekijälleen palkatonta. Satunnaisesti tapahtuvaa auttamista ei kukaan ohjaa eikä tilastoi. Rajatumpana käsitteenä vapaaehtoistyö tarkoittaa järjestöjen ja yhteisöjen organisoimaa ja valvomaa pitkäjänteistä auttamistyötä. Työ on tekijälleen palkatonta ja se tehdään yleensä ilman varsinaista ammattikoulutusta perehdyttämiskoulutuksen jälkeen. Suomessa paikallisella tasolla vapaaehtoistyö on lähinnä julkisia palveluja täydentävää tai osallistumista erilaisiin kokeilu- ja kehittämistoimintoihin.

Vapaaehtoistyö käsitetään palkattomaksi, omasta tahdosta riippuvaksi auttamistyöksi. Pirjo Hakkarainen (1991, 130) toteaa, että vapaaehtoistoiminnan katsotaan kattavan niin järjestöjen organisoiman vapaaehtoistoiminnan, organisoimattoman naapuriavun, keskinäisen avun kuin osittain myös järjestötoiminnan. Vapaaehtoistoiminnan keskeisiä piirteitä ovat palkattomuus, tasa-arvoisuus, luotettavuus, luottamuksellisuus, puolueettomuus ja vastavuoroisuus. Kuitenkin yksi tärkeimmistä toiminnan tunnuspiirteistä on toiminnan omaehtoisuus. Itseapuryhmät ja järjestöt pystyvät tarjoamaan palveluja jäsenten tarpeisiin, koska avun tuottaja ja tarvitsija ovat viime kädessä sama taho. Jos omaehtoisuus kärsii esimerkiksi siten, että jokin toinen taho pyrkii määrittelemään vapaaehtoistyön suuntaa, katoaa toiminnasta vapaaehtoisuus. Vapaaehtoistyön ja kolmannen sektorin toimimisen koetinkivi lie- neekin omaehtoisuuden ja vapaaehtoisuuden rajan määritteleminen.

Matthies (1994a, 17-18, 32-33) huomauttaa, että rajauksista huolimatta epävirallista sektoria ei silti tule ymmärtää kovin kirjaimellisena kategoriana, vaan että sektorirajat ovat lähinnä teoreettisia ajattelumalleja. Koska nykypäivän sosiaalipolitiikassa ja sosiaalisen tuen kentässä tapahtuu yhä enemmän sektorirajojen hämärtymistä ja muuttumista epäolennaiseksi, Matthies käyttää tutkimuksessaan myös välittävän alueen (intermediate area) käsitettä. Kolmas, rinnakkain edellisten kanssa kulkeva termi on vapaaehtoissektori, jonka Matthies näkee vastakohtana julkisen sektorin virallis-ammattillisille järjestelmille. Tämä termi on määritelty kokonaisuudeksi, johon

sisältyvät aineistossa käytetyt termit vapaaehtoisjärjestö, vapaaehtoistoiminta ja vapaaehtoistyö. Nämä käsitteet ja niiden määrittelyt palvelevat myös minun tutkimusaiheeni. Myös tässä tutkimuksessa vapaaehtoissektori määrittyy julkiselle virallis-ammattilliselle järjestelmälle vastakkaiseksi edellä mainittujen ja myös tätä tutkimusta varten tehdyn haastatteluaineiston perusteella. Epävirallisen sektorin määritelmä kaikessa laajuudessaan ilmentää suhteen viralliseen sektoriin käsittäen kaiken muun paitsi kunnallisen tai valtiollisen palvelujen tuotannon. Ja koska myös haastatteluissa tulee esille kasvava trendi sektorirajojen hämärtymisestä, ovat välittävän alueen/tason tai välitason käsitteet myös tässä tutkimuksessa käyttökelpoisia termejä. Epävirallinen sektori, vapaaehtoissektori, välittävä taso ja välitaso ovat edellä mainituin määritelmän tutkimukseni avaintermejä.

3.4. SUOMALAISEN VAPAAEHTOISSEKTORIN ERITYISPIIRTEITÄ

Epävirallisen sektorin teoreettiset mallit ovat vasta nykyisen, koko ajan laajenevan tutkimuksen myötä muotoutumassa. Yksinkertaisia hahmotteluja on jo luotu, mutta näitä pelkistettyjä malleja Matthies (1994a, 16) pitää Suomen oloihin soveltumattomina yksioikoisuutensa vuoksi. Matthies näkee suomalaisen julkisen sektorin ja epävirallisen sektorin suhteiden variaatiot ja kombinaatiot niin moniulotteisina, että niitä ei voi tyhjentää vaihtoehtoihin, jotka ilmentävät vain palvelujen tuottajan ja rahoittajan kategorioita ja niiden suhteisiin perustuvia malleja. Yhä useammin tutkijat päätyvätkin siihen, että pätevien yleistysten sijasta on hedelmällisempää syventyä julkisen sektorin ja epävirallisen puolen suhteiden monimuotoisuuden tutkimiseen.

Tutkimuksessaan subsidiariteetista suomalaisessa sosiaalipolitiikassa Aila-Leena Matthies (1994b) luonnehtii suomalaisen vapaaehtoissektorin tyypillisiksi piirteiksi täydentävyyden ja laadullisen erityisyyden korostamista suhteessa julkiseen sektoriin sekä läheistä yhteistyötä julkisen sektorin kanssa. Suomessa vapaaehtoissektorin toiminta on riippuvainen julkisesta sosiaalipolitiikasta ja siinä suhteessa se

eroaa tavanomaisista käsityksistä kun ajatellaan muita eurooppalaisia hyvinvointivaltioita. Täydentävyys, erityisyys ja läheinen yhteistyö ilmentyvät siinä, että vapaaehtoissektorin toimintaa halutaan toteuttaa niillä alueilla, joihin julkisen sektorin toimet eivät yllä. Tämä voidaan Matthiesin (1994a, 32) tulkinnan mukaan nähdä pyrkimyksenä legitimoida vapaaehtoissektorin paikka huolimatta siitä (ja ehkä myös sen vuoksi), että hyvinvointivaltiollisilla järjestelmillä on dominoiva asema.

Suomalainen vapaaehtoissektori on tiukasti sidoksissa julkiseen sektoriin toiminnan mahdollistamisen suhteen myös siten, että suuri osa järjestöistä saa toimintaansa varten raha-avustusta kunnilta tai valtiolta. Kuten aikaisemmin tässä luvussa jo tuli ilmi, myös historiallisesti katsottuna yhteys järjestötoiminnan, vapaaehtoissektorin ja julkisen sektorin välillä on läheinen. Yksi suomalaiselle hyvinvointivaltiolle ominainen piirre on Matthiesin (1994b) tutkimuksen mukaan myös se, että sekä vapaaehtoisen sektorin määritelmät itsestään ja julkisen sektorin näkemykset vapaaehtoissektorista ovat enimmältä osin identtiset. Pääpiirteissään määritelmät kulkevat samoja linjoja.

Suomen hyvinvointivaltio rakentuu sen ajatuksen pohjalle, että julkisen sektorin tehtävänä on pääosin huolehtia ihmisten hyvinvoinnin ylläpitämisestä ja lisäämisestä. Matthiesin (emt) tutkimuksen mukaan vapaaehtoissektorin toiminta keskittyy niille alueille, joille julkinen ei (vielä) yllä. Tätä Matthies luonnehtii palokuntatyöksi, ja se sijoittuu monesti sellaisiin aikoihin tai aloille, jolloin julkinen sektori on 'kiinni' tai jotka eivät perinteisesti kuulu sen toimenkuvaan. Matthies mainitsee iltaisin ja viikonloppuisin tapahtuvat toiminnot sekä erilaiset pikaista apua tai tukea vaativat tilanteet, kuten kriisipäivystykset ja palvelevat puhelimet, erilaiset tukihenkilö- ja itseavun kentät. Matthies luonnehtii toiminnan kenttää myös laadullisesti täydentäväksi toiminnaksi vastakohtaksi määrälliselle auttamiselle, jolla vapaaehtoissektori jälleen korostaa asemaansa residuaalisen tuen tarjoajana suhteessa julkiseen palveluntuotantoon. Suomalaisen vapaaehtoissektorin funktio voidaan Matthiesin

mukaan nähdä jonkinlaisena ihmisten elämänlaatuun vaikuttavana elementtinä. Jatkuvan, vapaaehtoissektorin hyvinvointivaltiota täydentävää roolia korostavan retoriikan sekä 'toisen' tai 'muun' korostaminen suhteessa julkiseen palveluntuotantoon Matthies (1994b) näkee toisaalta hyvinvointivaltion sosiaalidemokraattisen regiimin säilyttämisenä, mutta toisaalta Matthies näkee sen myös takaavan vapaaehtoissektorille kentän, jolla voidaan innovoida, kokeilla ja työstää uusia toiminnan muotoja ja hyvinvoinnin kehittämisen malleja. Sekundäärisen aseman painotus voidaan tulkita myös niin, että sillä minimalisoidaan vapaaehtoistyön vastuu ja sitoutuminen jo retorisisella tasolla. Se viestittää, että vapaaehtoistyö on helppoa ja hauskaa mutta samalla arvokasta työtä toisten ihmisten hyväksi. Suomessa ei (naisten) korkean ansiotyössäkäynnin tason ansiosta vapaaehtoistyöllä ole funktiota mielekkään tekemisen vaihtoehtona palkkatyölle ainakaan tähän asti ollut, ja koska vapaaehtoissektorin toimijat ovat mukana usein harrastuksenomaisesti ansiotyönsä vastapainona, ei sitoutuminen ja vastuun esiintuominen ole kovinkaan hyvä vapaaehtoissektorin markkinointikeino.

Vapaaehtoissektorin asemaa täydentävänä, 'toisena' tai 'muuna' sektorina suhteessa julkiseen palvelusektoriin Matthies (1994b) pitää myös jossain määrin ristiriitaisena asetelmana. Vapaaehtoissektori on sidoksissa julkiseen sektoriin monilla tavoin, vaikka toiminta pyritään pitämään selkeästi julkisista palveluista eroavana. Toisaalta tämäkin paljastaa vapaaehtoissektorin kiinteän suhteen julkisiin palveluihin; vapaaehtoissektori määritellään julkisen sektorin kautta. Matthies mainitsee, että päin vastoin vapaaehtoistoiminnan voidaan nähdä lähentyvän julkista sektoria muun muassa systemaattisen koulutuksen kautta ja että järjestökentän organisaatiot, byrokratia ja hierarkia voivat olla yhtä monimutkaista kuin julkisen sektorinkin sisällä. Vapaaehtoissektorin tiukan kytköksen julkiseen sektoriin Matthies näkee kahdellakin tasolla. Toisaalta järjestöjen taloudessa kuntien ja valtioiden avustuksissa on merkittävä rooli, toisaalta julkisen sektorin vaikutusta voidaan nähdä myös organisaatiotasolla. Monien järjestöjen johtoelimissä on jäsenenä poliitikkoja, valtuutettuja, alan ammattilaisia ja muita henkilöitä, joilla on kytköksiä julkiseen sek-

toriin, ja näin ollen järjestöjenkään toiminta ei jää ilman julkisen sektorin vaikutteita.

Matthies näkee ristiriidan retoriikan ja todellisen rakenteen välillä myös yhteistyössä. Vaikka vapaaehtoistyötä pidetään julkisesta sektorista erillään olevana, tulee ristiriita esiin palvelujen ostossa. Kunnat yhä enenevässä määrin käyttävät ostopalvelumahdollisuutta hyväkseen sosiaali- ja terveysalalla, ja käyttävät hyväkseen vapaaehtoisen sektorin tarjontaa palvelujen tarjoamisessa kuntalaisilleen. Palveluilla on kuitenkin lain ja asetuksin määritellyt sisältönsä, ja jotta kaikilla kansalaisilla olisi tasavertainen oikeus palvelujen saamiseen, on palvelunostajan ostettava määrätynlaisia palveluja. Tällä tavoin voidaan Matthiesin mielestä nähdä julkisen sektorin vaikuttavan myös vapaaehtoissektorin toimintaan.

Likeisessä suhteessa on tietenkin molemminpuoliset hyötynsä, vapaaehtoissektorin toiminta on tehokkaampaa ja laatuun pystytään panostamaan, ja myöskin ammattilaisille vapaaehtoissektorin toiminta voidaan nähdä oppimisen ja näkökulmien avartamisen lähteenä. Mutta Matthiesin (1994b, 188-191) mielestä on korkeintaan retorisesti mahdollista yhdistää kvalitatiivisen erityisyyden odotukset ja byrokraattis-hierarkisesti organisoitunut yhteistyö. Sitä paitsi tämän päivän näkökulmasta katsottuna mahdollisuudet vapaaehtoissektorin täydentävään rooliin ovat täysin toiset kuin 1980-luvulla, jonka aikaisia tekstejä Matthies on tutkimuksessaan analysoinut. Matthies mainitsee, että kun 1980-luvulla suomalainen hyvinvointivaltio oli päässyt kehityksensä huipulle ja julkinen sektori kukoisti, myös vapaaehtoissektorilla meni hyvin. Mutta kun 1990-luvulle tultaessa maan taloudellinen tilanne radikaalisti alkoi muuttua, muuttuivat sen mukana niin vapaaehtoissektorin toimintaedellytykset kuin arvoilmastokin. Täydentävää roolia korostavan keskustelun sijaan on alettu yhä enemmän puhua vapaaehtoissektorin mahdollisuuksista toimia julkista sektoria korvaavana tahona. Mutta Matthies huomauttaa myös, että samalla kun julkisen sektorin taloudellinen tilanne on heikentynyt, ovat myös vapaaehtoissektorin taloudelliset edellytykset kohdanneet vaikeuksia. Kun kunnilla meni taloudellisesti hyvin, oli taloudellisesti mahdollista satsata myös vapaaehtoissektoriin.

Nykyisin otetaan keskusteluissa yhä useammin esille välittävän tason mahdollisuudet sosiaalisen turvallisuuden luomisessa. Toisaalta esiin on noussut myös ajatus vapaaehtoissektorin asemasta työttömien ammattilaisten ammattitaidon ylläpitämisessä ja elämänsisällön ja mielekkään tekemisen kenttänä. Matthies uumoilee suomalaisten erityispiirteiden julkisen sektorin ja vapaaehtoisen sektorin välillä tulevaisuudessa haihtuvan ja välittävän sektorin aseman kansalaisille muuttuvan yhä tärkeämmäksi sosiaalisen tuen kentäksi, lähemmäs keski-eurooppalaisia hyvinvointivaltioiden malleja.

3.5. ELÄMÄNPOLITIikka SOSIAALIPOLITIikkaSSA

Hyve-projektin toiminnassa olennaista on kansalaisnäkökulma. Keskeisenä ajatuksena on se, että toimintaa kehitellään käyttäjälähtöisesti. Toiminnan tarpeen on lähdettävä yksilöistä, ja Hyve-projektin tarkoituksena ei olekaan olla toiminnan ylläpitäjä, vaan mahdollistaja ja alkuunpanija. Hyve-projektin tavoitteena on tarjota areena sekä tukea toiminnalle, jonka tarpeen yksilöt ilmaisevat. Käytännössä Hyve-projekti haluaa tarttua myös julkilausumattomiin tarpeisiin kehittäen toimintaa syrjäytymisen parantamiseksi ja ehkäisemiseksi tarjoamalla toiminnan mahdollisuuksia sellaisille, jotka eivät ole aktiivisesti mukana järjestöjen tai yhteisöjen toiminnassa, mutta ovat silti esimerkiksi työttöminä mielekkään toiminnan tarpeessa.

Hyve-projektin toiminnan voidaan teoreettisella tasolla nähdä liittyvän elämänpolitiikan käsitteeseen. Anthony Giddens (1995) tuo ajattelussaan esiin yhteiskunnan muutoksen niin yksilötasolla kuin globaalissa mittakaavassakin. Hän näkee postmodernismissä uhkia, ja näkee jälkitraditionaalisen yhteiskunnan mahdollisuudet 'dialogisessa demokratiassa', joka voi ulottua henkilökohtaisen elämän 'tunteiden demokratiasta' aina globaaliin järjestykseen asti. J.P.Roos (1996, 210-213) luonnehtii elämänpolitiikkaa Giddensin määritelmää tarkentaen, että elämänpolitiikan voidaan nähdä liittyvän hyvinvointivaltioon, hyvinvointipolitiikan sijasta voitaisiin

puhua elämänpolitiikasta, ja että elämänpolitiikka muuttuu tärkeäksi ja ongelmalliseksi nyt, kun hyvinvointivaltion perusteet ovat muuttuneet. Giddens näkee Roosin mukaan elämänpolitiikan politiikkana, jolla on tekemistä minän, identiteetin, itserefleksisyyden, elämänkulun ja elämäntyylin sekä hyvinvoinnin kanssa. Giddensin määrittelemän elämänpolitiikan edellytykset syntyvät yhteiskunnassa, jossa eivät vallitse yleisesti hyväksytyt periaatteet, joita pidetään itsestään selvyysinä, eivätkä jäykät auktoriteettirakenteet, vaan jossa ihminen joutuu yhä useammin valintatilanteeseen, jolloin jokaisesta ratkaisusta on neuvoteltava, ratkaisuja ja niiden seurauksia on harkittava ja puntaroitava ilman perinteiden tai moraalikoodien tukea. Giddens puhuu ajasta, jolloin traditionaalisesta yhteiskunnasta on lopullisesti siirrytty jälkitraditionaaliseen yhteiskuntaan. Roos näkee elämänpolitiikan olevan keskeisen osan giddensiläistä refleksiivistä modernisaatiota.

Roos (emt.) pitää Giddensin tulkintaa jälkitraditionaalisesta yhteiskunnasta jossain määrin yksioikoisena ja kysyy, missä määrin traditionaalinen yhteiskunta on jo muuttunut jälkitraditionaaliseksi, mitä traditioita mahdollisesti syntyy entisten tilalle, ja mitä elementtejä on vielä jäljellä traditionaalisesta yhteiskunnasta. Vaikka Roos itse näkee muutoksen hitaana ja viiveiden jakautuvan epätasaisesti, pitää hän Giddensin tavoin elämänpolitiikkaa merkittävänä yhteiskunnan jäsentämisen mahdollisuutena. Giddensin määritelmää tarkentaen Roos luonnehtii elämänpolitiikan tarjoavan uuden tavan jäsentää hyvinvointivaltiota, mutta toisaalta elämänpolitiikan käsitettä voisi pohtia myös hyvinvointivaltion sisällä. Roosin mielestä hyvinvointipolitiikan sijasta voitaisiin puhua elämänpolitiikasta, koska hyvinvointivaltio on tavallaan edustanut traditionaalista yhteiskunta- ja politiikkakonseptiota, jolloin etuudet on otettu vastaan annettuina, eikä niistä ole käyty laajaa keskustelua. Hyvinvointivaltion perusteiden muuttuessa voidaan elämänpolitiikan käsitteen nähdä nousevan tärkeämmäksi ja samalla myös ongelmalliseksi käsitteeksi. Toinen puoli tässä hyvinvointiyhteiskunta-aspektissa Roosin mielestä on elämänpolitiikka hyvinvointivaltion sisällä, mikä voidaan nähdä tapana toimia hyvinvointivaltion sisällä.

Vaihtoehtoisena linjana edelliselle Roos (emt.) näkee elämänpolitiikan käsitteen nimenomaan yksilöllisiin valintoihin, valintatilanteisiin, habitukseen tai roosilaisittain elämäntapaan liittyvänä, jolloin elämänpolitiikka olisi elämänhallintaan ja sen edellytyksiin vaikuttamista. Giddensin peruskäsitteen refleksiivisyyden Roos kuitenkin näkee mahdottomuutena ja näin ollen pitää osittain automaattista valintaprosessia habituksen tai elämäntyylin pohjalta käytännössä ainoana mahdollisuutena. Kolmantena vaihtoehtoisena sisältönä elämänpolitiikan käsitteelle Roos näkee tilanteen, jossa toimija ottaa huomioon myös ratkaisujensa riskit. Elämänpolitiikka jäsentyy riskin käsitteen kautta, joka liittyy elämänpolitiikan konseptioon Ulrich Beckin teorioihin riskiyhteiskunnasta.

Beckin (1995, 16-22) riskiyhteiskunnassa sosiaaliset, poliittiset taloudelliset ja yksilölliset riskit luistavat teollisen yhteiskunnan seuranta- ja turvainstituutioiden otteesta. Riskiyhteiskunnassa on 'haitakkeita' (bads), erilaisia ympäristöön, turvallisuuteen, terveyteen tai muihin elämänalueisiin kohdistuvia riskejä, jotka uhkaavat yksilöä ja yhteiskuntia näiden voimatta niitä eliminoida tai voimatta edes vaikuttaa niiden olemassaoloon. Riskiyhteiskunnassa yksilöt joutuvat entistä enemmän näkemään, tulkitsemaan ja käsittelemään heihin kohdistuvia riskejä yksin, vailla sellaista perheen tai yhteisön tukea, mihin aikaisemmin voitiin nojata. Yksilöllistyminen tarkoittaa Beckin (1995, 27-31) mukaan totunnaisen elämäkerran muuttumista valituksi itsemuokkaus-elämäkerraksi. Kun yhteiskunnalliset oikeudet ovat yksilöllisiä, on mahdollista - ja pakkokin - tehdä omia valintoja ja samalla kantaa niistä vastuuta. Beckin korostaessa riskin käsitettä Giddens painottaa refleksiivisyyttä, mutta painotuseroista huolimatta Roos (emt.) näkee kummankin korostavan valintojen avoimuutta, yksilöllistymistä, traditioista vapautumista. Elämänpolitiikan käsitteellä on kummassakin tapauksessa paikkansa.

Mutta miten tämä oikeastaan liittyy sosiaalipolitiikkaan? Roos (emt, 213-219) tulkitsee asiaa siten, että giddensiläisittäin elämänpolitiikka yhteiskunnallisena kysy-

myksenä on ennen kaikkea sosiaalsiin ja ympäristöriskeihin liittyvää, refleksiivisen yhteiskunnan ongelmanratkaisua, jossa eettinen aspekti on tärkeä, mutta elämänpolitiikka yksilötasolla liittyy elämänhallintaan eettisesti hyväksyttävällä ja globaalit ongelmat huomioonottavalla tavalla. Giddens puhuu 'toisten mahdollisuuksien politiikasta': elämänpolitiikan pitäisi edistää ennen kaikkea 'toisia' mahdollisuuksia ihmisten elämässä. Ihmisten ei tulisi olla sidottuja yhteen ainoaan elämänkulkuun, vaan heillä tulisi olla mahdollisuus 'aloittaa uudelleen' missä elämäntilanteessa hyvänsä. Esimerkkeinä Giddens mainitsee työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen. - Giddensin elämänpolitiikkaa Roos pitää jonkinlaisena sosiaalipoliittisena kokonaisuohjelmana eikä näe sitä sellaisenaan mahdollisena sovellettavaksi hyvinvoinnin uudelleenjärjestämiseen. Hän ei myöskään pidä mahdollisena, että valtiolla tai yhteiskunnalla olisi edellytyksiä parantaa ihmisten kykyä sisäiseen elämänhallintaan, mutta kehittää elämänpolitiikan ajatusta eteenpäin. Hän ottaa lähtökohdaksi Jürgen Habermasin elämämaailman ja järjestelmän jaottelun, jossa yhteiskuntaa voi tarkastella toisaalta objektiivisena, erilaisina ulkoisina suhteina näyttäytyvänä rakenteena, joka ilmenee systeeminä ja toisaalta ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon perustuvana elämämaailmana, jossa olennaista ovat merkitykset ja tulkinnat. Toisena ulottuvuutena Roos ottaa esille yksilö/yhteiskunta-asetelman. Elämämaailman, systeemin, yksilön ja yhteisön nelikentästä muodostuu kuvio, jonka tarkoituksena on hahmottaa elämänpolitiikan kokonaisuutta ja samalla ristiriitaisuutta sekä eri tekijöiden keskinäisiä suhteita. Roosin ajatuksena on, että elämänpolitiikan käsitteen avulla voitaisiin jäsentää sosiaalipolitiikkaa uudella tavalla ja asettaa siihen liittyviä kysymyksiä ja tehtäviä uudelleen.

Jussi Vähämäki (1996, 408-410) tuo esiin yhden näkökulman lisää elämänpolitiikan käsitteeseen. Kun Roos puhuu elämänpolitiikasta uutena tapana jäsentää hyvinvointivaltiota, Vähämäki näkee Roosin elämänpolitiikan käsitteen koskevan niitä, jotka eivät ole 'itsenäisiä subjekteja', niitä, joilla ei ole mahdollisuutta itsensä hallintaan ja oman toimintansa reflektointiin, koska he elävät sivussa yhteisöistä ja sen edellyttämästä työelämästä, eivätkä näin voi perustella tekojaan ja valintojaan

sosiaaliin oikeuksiinsa nojaten. Vähämäki viittaa Roosin tarkoittavan 'itsenäisillä subjekteilla' toimintakykyisiä ja 'tuottavia' yksilöitä, jotka voivat perustella valintojaan yhteiskunnallisella funktionaalisuudella. Silloin elämänpolitiikan tukitoimet voidaan ohjata 'epäitsenäisille ihmisille', ja koska he ovat 'epäfunktionaalisia' yhteiskunnan kannalta, heidän tukemiseensa voidaan nähdä olevan syynä vain 'pyyteettömän poliittisen toiminnan alueen' eli loppujen lopuksi vapaaehtoistyön. Näiden yksilöiden Vähämäki näkee jäävän toisten armoille, elävän jatkuvasti 'itseaktualisaation' tilassa, koska eivät pysty refleктоimaan, harkitsemaan tai odottamaan selvitäkseen. Provosoivasti Vähämäki kysyykin, eikö juuri näiden perinteistä vapautuneiden modernien yksilöiden tulisi toimia elämänpolitiikan ja elämänhallinnan positiivisina oppaina. Vähämäen tulkinnan voi nähdä yhä kasvavana kuiluna hyvä- ja huono-osaisten välillä, yhä kasvavana haasteena ihmisten sosiaalisen toimeentulon takaamiselle oli kyseessä sitten mekaanisemman sosiaalipolitiikan tai laajemman elämänpolitiikan kehittämisestä.

Myös Erik Allardt on kiinnittänyt huomiota elämänpolitiikan käsitteen mahdollisuuksiin hyvinvointitutkimuksen yhteydessä. Allardt (1996, 224-233) luonnehtii elämänpolitiikkaa toimiksi, joilla autetaan ihmisiä hallitsemaan elämänsä vaikeuksia sekä keskeisiä pyrkimyksiä. Jotta se ei jäisi vain yleiseksi puhetavaksi, Allardt edellyttää sen yhdistämistä perinteiseen sosiaalipolitiikkaan. Allardt näkeekin elämänpolitiittisten teemojen olleen mukana sosiaalipolitiittisessa keskustelussa suhteellisen kauan hyvinvointiyhteiskunnallisen keskustelun osana, joskin hyvinvointiyhteiskuntakeskustelu Pohjoismaissa on vasta tämän vuosisadan jälkimmäisen puoliskon tuotetta. Allardt'n oman kiinnostuksen synty aiheeseen ajoittuu 1960-70 -luvulle, jonka Allardt mainitsee sosiaali-indikaattorien kehittämissä kulttuurina. Suomessakin toteutettuun, pohjoismaiseen vertailevaan hyvinvointitutkimukseen Allardt halusi lähinnä elintaso mittaavien indikaattoreiden lisäksi myös sosiaalisia suhteita, yhteisyyttä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaavia komponentteja. Allardt kehitti 'Having, Loving, Being' -jaottelun, jossa Having kuvaa elintaso, Loving yhteisyyssuhteita ja Being ihmisenä olemista.

Elämänpolitiikan käsitteen sisältö liittyy kahteen viimeksi mainittuun, Loving ja Being -kategorioihin. Lisäksi elämänpolitiikan ja hyvinvointikeskustelun yhtenä elementtinä Allardt (emt., 233) näkee kansalaisyhteiskuntaa eli 'civil societyä' koskevan keskustelun. Kansalaisyhteiskunnan Allardt näkee koostuvan niistä sosiaalisista suhteista, jotka eivät liity välittömään perhepiiriin, valtioon ja sen elimiin tai tuotantoelämään ja sen laitoksiin. Tärkeitä kansalaisyhteiskunnan yksiköitä ovat kansalaisjärjestöt. Näiden ollessa vahvoja kansalaiset eivät ole pelkästään valtion, tuotantoelämän tai perheensä armoilla. Oletetun poliittisen vakauden lisäksi kansalaisyhteiskunnalla on myös eettinen perusta ja perustelu. Kansalaisyhteiskunnan ollessa olemassa ihmisten odotetaan oppivan kunnioittamaan toisiansa ja kehittämään suvaitsevaisuutta.

Allardt (1996, 237-240) nimittää sosiaalipolitiikaksi pyrkimyksiä elintason ja elämänlaadun parantamiseksi ja varsinkin alhaisen elintason ja elämänlaadun poistamiseksi. Kun tämän ohella kiinnitetään huomiota siihen, miten ihmiset pyrkivät yhdistämään toimintojaan kokonaisuudeksi ja rakentamaan elämänhallintansa ehtoja, eli elämäntapaan, saadaan Allardt mukaan elämänpolitiikkaa. Sosiaalisten olojen parantamisessa ei voi pyrkiä vain yksittäisten sosiaalisten olojen parantamiseen, vaan on otettava huomioon myös ihmisten ja ryhmien elämäntavat. Allardt mainitsee, että sosiaalipolitiikka on ehkä jo laajentumassa elämänpolitiikaksi ja että sosiaalipolitiikassa alkaa näkyä jo ihmisen koko elämäntilanteen ja elämänhallinnan huomioonottamista. Elämänpolitiikkaa syntyy, kun yhdistetään hyvinvoinnin vaatimukset ja ihmisten elämäntavan muodostamisen ja yllä pitämisen ehdot, Allardt kiteyttää. Elämänpolitiikkaa koskevaa keskustelua, joka käsittää kansalaisyhteistä, sosiaalista luottamusta, yhteisyyttä ja kansalaisyhteiskuntaa, käydään vilkkaammin anglosaksissa maissa, mutta yhteiskunnallisen murroksen edetessä keskustelu kiihtyy lähitulevaisuudessa myös Suomessa.

Edelleen sosiaalipolitiikan tutkija Antti Karisto (1996, 250-252) ottaa kantaa elämänpolitiikkaan hyvinvointiyhteiskunnan elementtinä. Hän tulkitsee Zygmund

Baumanin (alkup. 1995) ajattelun kautta elämänpolitiikan käsitteestä nousevaa ristiriitaa yksilön valinnoissa, vapaudessa ja pakossa. Karisto siteeraa Baumania sanoen, että välinpitämättömyys ja toisen autonomian tukahduttaminen ovat sekä ihmiselämän että yhteiskuntapoliittisen elämänpolitiikan koetinkivi. Samaan aikaan kun ihmiset ovat vastuussa toisistaan, ovat he myös vastuussa omista valinnoistaan. On pystyttävä tekemään valintoja niin, että ei loukkaa toisen autonomiaa ja samalla on huolehdittava, ettei tule holhonneeksi mutta ei myöskään syyllisty heitteillejättöön toisen ihmisen kohdalla. Ongelmaksi nousee vapauden ja valinnan pakkojen ristiriita. Ihmisellä on samalla sekä vapaus että pakko valita hyvän ja pahan väliltä. Karisto näkee ristiriitaisuuksien ongelman törmäävän sosiaalipolitiikkaan varsin usein. Sosiaalipolitiikka on usein navigointia vastakkaisten tavoitteiden välissä, jolloin mikään päämäärästä ei ole selkeästi oikein eikä väärin. Valintojen kirjossa on mahdollista valita vaihtoehtojen välillä, jotka vaihtelevat oikean ja väärän välillä vielä positiivinen/negatiivinen -ulottuvuudella. Karisto mainitsee yhtenä esimerkkinä toimeentulotuen, johon on oikeutettuja vain tietyt kriteerit täyttävät hakijat. Jos pyritään eliminoimaan toimeentulotuen väärinkäyttäjät, väärät positiiviset, on mahdollista, että myös väärin negatiivisten, eli sellaisten, joilla olisi oikeus toimeentulotukeen, mutta jotka eivät sitä hae eivätkä saa, määrä kasvaa.

Karisto (1996, 255-257) ottaa esille vielä sosiaalipolitiikan ja hyvinvoinnin tavoitteiden ongelmat. Hyvinvointivaltion tavoitteena on luoda kansalaisilleen paras mahdollinen hyvinvointi. Hyvinvointitutkimuskeskustelussa on nostettu esille myös lopullisten tavoitteiden ongelma, niiden totaalisuus ja myös totalitaarisuus. On haluttu kiinnittää huomiota negatiivisiin, huono-osaisuutta lieventäviin tavoitteisiin. Karisto mainitsee J.P. Roosin kehittämän jaon pieneen ja suureen kurjuuteen, jossa suuri kurjuus on olosuhdekurjuutta, jolle yksilö yksinään ei voi mitään, kuten esimerkiksi sota tai ikityöttömyys. Pieni kurjuus taas on ahdistavaa ja kovaa elämää sinänsä hyvien olosuhteiden keskellä. Se voi olla pakkopärrjäämistä, viihtymättömyyttä työssä tai huonoa kohtelua. Karisto lisää jaotteluun vastaavan jaon positiivisella puolella. Suuren hyvinvoinnin hän ehdottaa jätettäväksi sosiaali-

työn tavoitteiden ulkopuolelle, ja kehoittaa suhtautumaan suuren hyvinvoinnin toteuttamislupauksiin ja -yrityksiin varauksella. Pieneen hyvinvointiin voidaan kuitenkin vaikuttaa, sillä sen edistäminen luultavasti ehkäisee myös uusien ongelmien syntymistä. Pieneen hyvinvointiin vaikuttamalla voidaan vaikuttaa ihmisten elämänlaatuun, elämänhallintaan ja elämänpolitiikkaan.

Hyve-projektin asema suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa on uusi ja kokeileva, ja se haluaa ottaa kantaa ihmisten elämänlaadun ja elämänhallinnan mahdollisuuksiin. Hyve-projekti toimii sekä mikro- että makrotasolla pyrkien vaikuttamaan niin yksityisten ihmisten elämään kuin yleiseen sosiaalipoliittiseen linjaan. Uudenlaisen kulttuurin edustajana se herättää ristiriitaisia tunteita. Onko kyse todella siitä, mitä projektista tiedotetaan, uusien työtapojen etsimisestä ja julkisen sektorin tukemisesta välittävän sektorin avulla? Vai käykö niin kuin jotkut pelkäävät, että julkisen sektorin tuki puretaan ja vastuu jää epämääräiselle välittäville sektorille (joka siinä tapauksessa menettää perimmäisen olemuksensa välittäjänä olemisesta)? Voidaanko tulevaisuudessa nojata universaaliin oikeuteen hyvinvoinnista, jossa kaikki jäsenet ovat oikeutettuja samaan perusturvaan. Vai luotetaanko tulevaisuudessa spontaaniin yhteiskuntaan, hyvinvointiin ilman valtiota (Hautamäki 1993)? Onko Hyve-projektin kaltaisella toiminnalla paikka jossain näiden suuntausten välillä?

4. HYVINVOINTIVALTION NOUSU JA KUKOISTUS

4.1. INTRESSIEN ORGANISOITUMINEN

Vapaaehtoistyö perustuu vuosisatojen takaiseen aikaan, jolloin uskonnolla yhteiskuntaa järjestävänä aatteena oli huomattava merkitys. Uskontoon pohjautuvan ajattelun mukaan toisten auttaminen oli oman pelastumisen kannalta välttämätöntä. Vapaaehtoistyö Suomessa perustuu toisaalta uskonnolliseen vaikutukseen, mutta toisaalta sen muotoutumiseen ovat varsinkin viime vuosisadan loppupuolella

voimakkaasti vaikuttaneet erilaiset yhteiskunnalliset aatteet, poliittiset päämäärät sekä maan poliittinen asema autonomisena tasavaltana.

Martti Siisiäinen on tutkinut intressejä, yhdistyslaitosta ja poliittisten järjestelmien vakaisuutta ja näkee yhdistyslaitoksen ja järjestökentän merkittävänä yhteiskunnallisena komponenttina. Väitöskirjassaan hän hahmottelee teoreettisia malleja yhdistyslaitoksen vaikutuksista poliittisten järjestelmien vakaisuuteen ja valtioiden kehitykseen. Siisiäinen (1986, 54, 263) esittelee sosiologisen pluralismiteorian, jonka 'puhtaassa tyypissä' järjestelmän vakaisuuden voidaan katsoa seuraavan siitä, että yhteiskunnan jäsenet liittyvät intressiensä mukaisesti erilaisiin intressiryhmiin, jotka liittyvät eri luokkien edustajia samoihin ryhmiin. Tämä estää suurten poliittisten ryhmien muodostumisen vastakkain, ja siten estää koko yhteiskuntaa repivien konfliktien ja liikkeiden syntyä. Samalla tämä on käänteisesti vallankumousten ehtojen tarkastelua: jos jäsenyydet organisoituessaan lankeavat päällekkäin, saa tämä aikaan epäonnistumisen ja hajoamisen uhalla pakkoja ja toiminnan yhdenmukaisuutta, joka pitkällä tähtäimellä voi kehittyä jopa vallankumoukseksi.

Suomessa järjestötoiminnan ja samalla vapaaehtoistyön voidaan nähdä syntyneen säätyläisten aseman vahvistamisesta lähteneistä lähtökohdista. Alapuro ja Stenius (1987) toteavat, että suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaaliset rajat noudattivat pitkälti kielirajoja, mutta Suomi oli viime vuosisadalla siitä harvinaisessa asemassa, että vaikka kulttuurinen ja poliittinen eliitti ja rahvas kuuluivat eri kieliryhmiin, pyrittiin nämä kieliryhmät yhdistämään. Taustalla oli taistelu venäläistämispyrkimyksiä vastaan. Kansanliikkeillä ja siihen liittyneellä vapaaehtoisella toiminnalla pyrittiin kansan eheyttämiseen ja yläluokan aseman vahvistamiseen. Suomessa joukkojärjestäytymisperiaatteen kannattajat löytyivät kapean liberaalisen sivistyneistön piiristä, mutta se levitti aatetta tehokkaasti myös alempiin kansankerrokseen. Taustalla oli Siisiäistä tulkiten toisaalta ristikkäisten intressiryhmien muodostamisen tarve estämään konfliktitilanteiden syntyä kansakunnan sisällä, toisaalta taas pyrkimys nimenomaan vallitsevan poliittisen järjestelmän horjuttamiseen, jonka yläluokka koki

sortavaksi ja illegitiimiksi.

Viime vuosisadan alussa järjestäytyneet yhdistykset Suomessa eivät olleet merkittävässä asemassa. Vuosisadan vaihteessa eurooppalaisena muoti-ilmiönä maahan tulleet salaseurat kiellettiin, eikä maassa muun tyyppisiä seuroja ollut. Järjestäytyminen sai pontta vasta 1830-luvulta alkaen, kun sivistys- ja hyväntekeväisyisyhdistykset eurooppalaista mallia seuraten juurtuivat suomalaiseen yhteiskuntaan. Huippukausi yhdistysliikkeen juurtumiselle osui niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa 1840-luvulle. Yhdistysliike pohjautui porvariston ja osittain myös kasvavan palkkatyöväestön vapautumispyrkimyksiin, jotka ilmenivät yrityksenä irrottaa yhteiskunta valtion holhouksesta. Vapautumispyrkimykset olivat osoituksena siitä, että myös omistamaton luokka alkoi vaatia poliittisia oikeuksia, jotka ilmenivät järjestäytymisvapauden muodossa. (emt., 26-27.)

Ensimmäisiä joukkojärjestäytymisen muotoja Suomessa Alapuron ja Steniuksen (1987, 30-39) mukaan olivat vapaaehtoiset palokunnat 1800-luvun jälkipuoliskolla. Aluksi kiinnostus palontorjuntaan yhdistyi aktiiviseen puolisolitaallisen harjoittelun harrastamiseen. Vähän myöhemmin palokuntatoiminnan aate alkoi saada uusia sävyjä. Luokkaveljeysseuran tuli yhä tärkeämmäksi samalla kun toimintaan alettiin liittää sivistyksellisiä tavoitteita. Yleisesti ottaen järjestäytyminen viime vuosisadan lopulla oli luonteeltaan epäpoliittista, mutta samalla se kuitenkin toi esiin sen, että työväestö oli heräämässä huomaamaan asemansa yhteiskunnassa. Tälle vuosisadalla tultaessa näennäinen epäpoliittisuus työnnettiin syrjään ja vapaaehtoisesta järjestäytymisestä tuli merkittävä poliittinen voima.

Irma Sulkusen (1987, 158-161) mukaan yksi merkittävimmistä kansanliikkeistä Suomen historiassa oli raittiusliike, joka yhtäältä edisti yhdistymisvapauden nimissä tasa-arvon kehitystä, toisaalta sillä oli sivistävä vaikutuksensa ja osaltaan se oli vaikuttamassa myös politiikkaan pyrkimyksillään, jotka huipentuivat kieltolakivaatimuksiin. Raittiusliike kokosi piiriinsä laajan joukon ensin työväestön ja myöhemmin

keskiluokan edustajia. Myös naiset lähtivät laajalti mukaan toimintaan tuoden ideologiaan uudenlaisen naiskuvan. Heidän näkemyksensä mukaan puhtaan, miellyttävän ja tunneilmastoltaan tasapainoisen kodin ja aktiivisesti juoppoutta vastustavan, uhrautuvaisen ja toimeliaan naisen rooli ehkäisi ongelmia niin yksilöiden kuin yhteisöjenkin, ja viime kädessä siis myös yhteiskunnan tasolla. Kysymys oli keskiluokan naisten identiteetin jäsentämisestä, mutta ehkä vielä keskeisemmin uuden naiskuvan rakentamisesta ja opettamisesta alempien yhteiskuntaryhmien naisille.

Myös osuustoiminta on ollut merkittävä yhteisöllisyyden muoto jo vuosisatoja. Esko Aaltosen (1939) ja Heikki Wariksen (1939) mukaan kyläyhteisöt ovat yhdistäneet työvoimansa tehostaakseen työtä ja saadakseen paremman tuloksen jo kauan ennen minkäänlaisen järjestötoiminnan mihinnousua maahamme. Varhaisimmat yhteistyön muodot keskittyivät enimmäkseen työhön, mutta ainakin 1600-luvulta asti tiedetään osuustoimintaa liitetyn myös omistukseen. Osuustoimintaa hyödynnettiin erityisesti maataloudessa, jossa oli järkevää järjestää yhteisomistuksella myllyjä, sahoja, meijereitä, teurastamoita ja edelleen kauppoja, pankkeja tai osuuskassoja. Mutta teollisuuden edetessä alkoi myös työväestöllä olla intressejä yhteisvoimin perustettaville, osuustoimintaa muistuttaville oma-apuliikkeille.

Varsinaisia työväen apukassoja alettiin perustaa tehtaiden yhteyteen 1800-luvun jälkipuoliskolla. Niiden pohjana olivat tehtaankassat, joita tehtaanisännät alkoivat ylläpitää pystyäkseen huolehtimaan 'palvelusväestään'. Tehtaanisäntä saattoi määrätä apukassaan kuulumisen pakolliseksi ja pidättää osan palkasta apukassaan. Lisäksi apukassaa kartutettiin sakkorahoin, joita määrättiin työntekijöiden maksettavaksi "laiminlyödyistä työajasta, juopumuksesta, riidoista tahi muusta siivottomasta käytöksestä" (Waris 1939, 157). Wariksen (emt., 158-160) mukaan vasta työväenyhdistysten perustamat apukassat olivat varsinaista työväen oma-apua. Kassat perustuivat vain jäsenten omiin maksusuorituksiin, joten merkitykseltään ne olivat käytännössä vähäisiä. Periaatteellista merkitystä työväenyhdistysten

apukassoilla kuitenkin oli sikäli, että ne perustivat apurenkaita myös työttömyyden varalle. Tälle vuosisadalle tultaessa työväen yhdistysten apukassojen merkitys väheni sosiaalivakuutuksen ja sosiaalihuollon kehittyessä sairauksien, tapaturmien ja työttömyyden varalle.

Jouko Jaakkolan (1991, 22) mukaan myös teollistuminen ja kaupungistuminen synnyttivät erilaisia epävirallisia yhteisöavun muotoja. Samalla, kun työväestön kasvun myötä kehitettiin sekä työntekijää että työnantajaa hyödyttäviä avustuskassoja, syntyi samaan aikaan myös ei yhteisöllisyyden, vaan kansalaisyhteiskunnan periaatteen individualismin pohjalta hyväntekeväisyyttä. 1800-luvun lopulla ihmiset eivät enää olleet säätyihinsä tai ammattikuntiinsa sidottuja ryhmiensä jäseniä, vaan vapaita kansalaisia, jonka osoituksena olivat laajan kannatuksen saaneet kansalaisliikkeet. Vaikka hyväntekeväisyys oli tyypillistä kansalaisyhteiskunnan toimintaa, vapaaehtoista, riippumatonta, yksityistä, niin osa sen juurista ulottui vanhaan armeliaisuuteen ja patriarkaalisen suojelun perinteeseen. Hyväntekijät olivat aluksi yhteiskunnan ylimmistä kerroksista ja autettavat alimmista. Aineellisen avun lisäksi hyväntekeväisyyteen kuului kasvatustavoite, kun ylimpien sosiaaliryhmien arvot pyrittiin siirtämään köyhään kansaan. Hyväntekeväisyyden pontimena oli toisaalta sivistyneistön kansallinen ja sosiaalinen herääminen ja toisaalta yhä näkyvämmäksi tullut köyhyys. Aluksi toiminta keskittyi lähinnä kaupunkien työväestöön.

Yhdistyslaitoksen kehityksellä Suomessa viime vuosisadalla oli siis kauaskantoisia vaikutuksia sekä poliittiseen järjestelmään että myöskin sosiaalipolitiikan kehitykseen ja Suomen kehittymiseen moderniksi hyvinvointivaltioksi. Yhdistyslaitoksen historialla voidaan nähdä olleen vaikutusta sekä poliittisen vakauden ylläpitäjänä että vakauttajana. Toisaalta Suomessa koettiin itsenäistyminen, jonka viime kädessä voidaan nähdä edistäneen vakautta, toisaalta taas samaan ajankohtaan osunut vallankumouksellinen toiminta repi kansakuntaa kahtia jättäen syviä arpia vuosikymmeniksi. Sen lisäksi, että yhdistyslaitoksen historialla oli poliittiseen järjestelmään vaikuttava funktionsa, oli sillä osuutensa myös sosiaalipolitiikan

kehityksessä. Hyväntekeväisyydestä, vapaaehtoistoiminnasta, oma-avun ajatuksesta ja osuustoiminnan perinteistä lähtenyt sosiaalisen turvallisuuden edistäminen kehittyi aikanaan julkiseksi sosiaalipolitiikaksi, jonka periaatteina pidettiin universaaliutta ja tasa-arvoisuutta sosiaalipoliittisena päämääränä.

4.2. VAPAAEHTOISTYÖN VALTIOLLISTUMINEN

Suomessa hyväntekeväisyydellä ja siihen liittyneellä vapaaehtoistyöllä ei ole ollut sosiaalipoliittisesti kovinkaan merkittävää asemaa. Yksilötasolla hyväntekeväisyyden ja vapaaehtoistyön merkitys on varmasti monelle vaikeuksiin joutuneelle ollut suuri, mutta sosiaalipoliittiselle kehitykselle sillä on ollut lähinnä virikkeitä antava vaikutus. Suomessa vapaaehtoinen sosiaalista turvaa luova työ on korvattu julkisin varoin ylläpidetyllä sosiaalisella verkolla niin tehokkaasti, että vapaaehtoistyön merkitys on jäänyt vähäiseksi.

Vapaaehtoistyö alkoi valtiollistua sotavuosien jälkeen 1940-luvulta alkaen, kun sota merkitsi käännekohtaa julkisen sektorin menotaloudessa ja yleensäkin julkisen ja yksityisen sektorin suhteessa. Olennaista on, että julkisen sektorin osuus jäi sotatalouden purkamisenkin jälkeen suuremmaksi kuin ennen. Julkisen sektorin merkitys sekä työllistäjänä että yksityisen sektorin tuotantotoiminnan edellytysten säätelijänä kasvoi, ja valtiolle tuli uudenlaisia tehtäviä kuten koulutus, terveydenhuolto ja sosiaaliturva. (Karisto, Takala, Haapola 1987, 38.)

Suomen sosiaalisen kehityksen erityispiirteenä voidaan Kariston, Takalan ja Haapolan (emt., 42, 109) mukaan pitää sitä, että Suomen rakennemuutos maatalousyhteiskunnasta teolliseksi hyvinvointivaltioksi oli poikkeuksellisen nopeaa ja tapahtui myöhäisessä vaiheessa. Suomessa teollistuminen ja palvelusektorin kasvu oli yhtäaikaista, ja tämän johdosta myös sosiaalinen liikkuvuus oli erilaista muihin teollisuusmaihiin verrattuna. Palkkatyöläistyminen tapahtui muihin teollisuusmaihiin verrattuna hyvin lyhyessä ajassa, sen voidaan nähdä ajoittuvan 1960-70-luvuille,

jolloin maa voimakkaasti teollistui ja kehittyi palveluyhteiskunnaksi. Tuolloin palkkatyön osuus kokonaistyöstä kasvatti osuuttaan suuresti. 1950-luvun lopulla palkansaajien osuus kaikista ammatissa toimivista oli vähän yli 50%, mutta vuoteen 1982 mennessä palkansaajien osuus oli noussut jo 84 prosenttiin. Muutos oli suurempi kuin yhdessäkään toisessa OECD-maassa, ja kehityksen nopeutta kuvaa se, että 1980-luvulla ensimmäisen polven palkkatyöläisiä oli ammatissa toimivista kolmasosa. Palkkatyöläistyminen vaikutti myös ihmisten arkeen voimakkaasti.

Karisto, Takala ja Haapola (1987, 110-112) toteavat, että yksi suuri muutos kaupungistumisen ohella perheiden elämässä oli naisten ansiotyössäkäynnin voimakas lisääntyminen. Uutta oli se, että naimisissa olevat naiset siirtyivät työmarkkinoille. Suomi siirtyi vähitellen monihuoltajayhteiskuntaan, ja sen seurauksena perhe-elämä koki muutoksen esimerkiksi lastenhoidon järjestämisessä. Vaikka kaikki naiset eivät työssäkäyntiä kehityksen elementtinä hyväksyneetkään, ja etenkin työläisnaisten keskuudessa kotirouvan rooli oli suorastaan tavoiteltavaa ylellisyyttä, oli trendi kuitenkin selkeästi se, että naisten ansiotyössäkäynti nähtiin vapautumisen ja itsensä kehittämisen sekä yhteiskunnallisen kehityksen merkinä. Palkkatyöläistymisen myötä yhä enemmän ennen kodin järjestämiä arkielämän muotoja laitostettiin ja järjestettiin julkisin varoin. Varsinkin 1970-luvulla yhä useampi lapsi vietti päivänsä päiväkodissa ja vanhukset muuttivat viettämään loppuelämänsä vanhainkoteihin. Palkkatyöläistyminen ja hyvinvointivaltion kehittyminen vähensivät vapaaehtoisen työn määrää samalla kun ne muuttivat sosiaalista maisemaa. Uudessa hyvinvointiyhteiskunnassa sosiaalista turvallisuutta luova taho olikin nyt julkinen sektori.

5. HYVE-PROJEKTI SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA

Kun julkiset sosiaalisen tuen muodot eivät enää kiihtyvässä yhteiskunnallisessa murroksessa pysty vastaamaan rajusti kasvaneeseen ja suuresti muuttuneeseen tarpeeseen, on Sosiaaliturvan keskusliitto lähtenyt kehittämään julkisen sektorin ja

vapaaehtoisen kentän, lähinnä järjestösektorin välistä vuoropuhelua ja yhteistyön mahdollisuuksia. Kun perinteistä, nykyisiin tarpeisiin huonosti vastaavaa julkisen palvelun järjestelmää uhkaa synkimpien visioiden mukaan purkaminen tai ainakin vähittäinen saneeraus, on Sosiaaliturvan keskusliiton tavoitteena etsiä uusia, ihmisten tarpeita vastaavia toimintamalleja julkisen ja ei-julkisen sektorin välillä. Riitta Särkelän (1996, 7) mukaan lähtöhypoteesina projekteissa pidetään sitä, että eri tuen muotoja ja erilaista sekä erilaatuista osaamista uudella tavalla yhdistelemällä voidaan saada ihmisten kannalta paremmin toimiva ja joustavasti reagoiva tuen verkosto.

Ennen projektin käytännön työn aloittamista Sosiaaliturvan keskusliitto kartoitti surveytutkimuksella (kts. Eronen ym, 1995) yleisen toimintaympäristön ja edeltävinä vuosina tapahtunutta yhteiskunnallista muutosta. Kysely osoitettiin kuntien sosiaali- ja terveystoimen johtajille sekä sosiaali- ja terveysjärjestöjen liittotasolle. Tutkimuksen tuloksista havaittiin, että kuntien välillä on tapahtumassa erilaistumiskehitystä ja että ihmisten tuen ja palveluiden saamisen mahdollisuudet eri kunnissa olivat eriarvoistumassa. Survey paljasti myös sen, että verkostoitumista oli jo havaittavissa, mutta yleensä se kattoi vain viranomaistoimijat. Olennainen havainto myös oli se, että tuen tuottajien välisissä suhteissa oli käynnissä muutos. Näytti siltä, että kunnat halusivat vetäytyä ja tuottaa palveluista vain tärkeimmät peruspalvelut, ja siirtää muut sosiaalisen tuen muodot suurelta osin ei-julkisten palvelujen tuottajien kontolle. Ei-julkisella sektorilla ei kuitenkaan näyttänyt olevan valmiutta ottaa sitä vastaan.

Särkelä (1996, 7-10) toteaa, että kaikki kolme tähän asti toimintansa aloittanutta Hyve-projektia toimivat peruslähtökohdiltaan samoin, mutta paikallisuus ja paikalliset lähtökohdat sekä palvelujen käyttäjien erilaiset tarpeet sanelevat projektin etenemisen siten, että kaikki projektit ovat keskenään erilaisia. Yhteisenä ajatukseksi on selvittää, mitä kansalaisten hyvinvointi oikeastaan on ja minkä varaan ihmisten elämänhallinta rakentuu, edistää tarjolla olevien tuen muotojen sekä

ihmisten tarpeiden kohtaamista mm. kehittämällä tiedotusta sekä tutkia ja kokeilla mahdollisuuksia kehitellä ihmisten kannalta joustavasti toimivia tuen muotoja. Näiden tavoitteiden lisäksi on tavoitteena uudistaa kansalaisten oman toiminnan, kansalaisjärjestöjen sekä julkisten palveluiden välisiä suhteita monitoimijaisiksi etsien kullekin toimijalle luontevaa osuutta. Samalla pyritään kehittämään eri toimijoiden osaamista ja muutosten hallintakykyä. Näitä tavoitteita pyritään toteuttamaan koulutuksen, tutkimuksen ja käytännön kokeilujen kombinaatiolla. Koulutuksen, tutkimuksen ja kokeilujen limittyessä päästään uuden tiedon ja käytännön vuorovaikutteisuuteen sekä jatkuvaan, prosessiseen oppimiseen. Tuloksena saadaan uusia ajattelu- ja toimintatapoja sekä muuttuvia käytäntöjä, joilla pyritään kansalaislähtöisempään palvelujen tuottamistapaan, asiakkuudesta kansalaisuuteen, osallistajuuteen ja asukkuuteen.

Hyve-projekti pyrkii toteuttamaan välittävän tason toimintaa välittämällä lähiyhteisöjen, perhe-, sukulaisuus-, naapuruussuhteisiin, solidaarisuuteen, vastavuoroisuuteen, emotionaalisiin tai moraalisiin siteisiin liittyviä toimintoja sekä julkisen sektorin eli professionalismiin, huolenpitovastuuseen, demokraattiseen valtaan, lakeihin ja byrokratiaan liittyvää toimintaa. Välittävän tason toimijat, lähinnä järjestöt pyritään saamaan välitystehtävään, jolloin yksilön ja järjestelmän tarpeita ja toimintaa pyritään lähentämään ja kohdentamaan paremmin. Niinkuin Matthiesin (1996) artikkelissa järjestöt, niin myöskin Hyve-projekti edellyttää valtion ja kuntien ottavan kokonaisvastuun universaalista hyvinvoinnin mahdollisuudesta kaikille kansalaisille, mutta haluaa samalla ottaa käyttöön valtavat, mutta toistaiseksi hyödyntämättömät tieto- ja taitoresurssit, joita järjestökentässä on. Samalla uskotaan synergiaetuuksiin, siihen, että erilaiset ajattelutavat ja toimintamuodot toisiinsa yhdisteltyinä tuottavat uudenlaisia, erilaisiin tarpeisiin vastaavia sosiaalisen tuen muotoja.

5.1. PAIKALLISET LÄHTÖKOHDAT TOIMINNAN AVAIMENA

Joensuussa paikallisen tason kehittäminen on lähtenyt käyntiin varsinaisesti alkusyksystä 1994, toteaa Annamari Savela (1996, 14-15) kirjoituksessaan. Hyve-projekteja vetämään on kussakin kaupungissa saatu työpari, joista toinen edustaa järjestökentän tuntemusta ja toinen on kyseisen kaupungin sosiaalitoimen asiantuntija. Joensuussa toimintaa on käynnistetty useiden pistemäisten kokeilujen muodossa. Joensuun projektit ovat pitkälti erilaisia EU-rahoitteisia hankkeita, joiden keskinäisessä kytkemisessä ja yhteisten sisältöjen ja toteutuksen suunnittelussa Hyvellä on ollut keskeinen rooli. Tässä vuoropuhelussa Hyve on korostanut kansalaisten äänen kuulumista, syrjäytymisen ehkäisemistä sekä verkostomaisten työtapojen toteuttamista.

Konkreettisia hankkeita, joissa Hyve on mukana, ovat mm. Marjalan monipalveluprojekti, jossa muutama vuosi sitten rakennetusta kaupunginosasta pyritään tekemään ihmisläheinen ja asukkaiden muuttuvien elämäntilanteiden tarpeita vastaava. Marjalassa toimii tiimi, johon kuuluu asukkaiden edustuksen lisäksi työntekijöitä kaupungin sosiaali- ja terveystoimesta, nuorisotyöntekijöitä sekä teknisen viraston työntekijöitä, seurakunnan edustaja sekä Marjalassa toimiva osuustoimintayrittäjä. Rantakylän kaupunginosa on kytköksissä Hyve-projektiin sosiaalitoimiston ollessa aktiivisesti kehittämässä monitoimijuusperiaatteella nuorten yökahvilaa sekä yhteisöllistä tukihenkilötoimintaa. Mukana ovat terveyskeskus, työvoimatoimisto, MLL ja muita yhteisöjä. Rantakylässä on etenemässä monitoimijuutta ja verkostoitumista toteuttava Rantakylän perusparannusprojekti, jossa Hyve on myös ollut tukemassa uudenlaisten työtapojen syntyä. Prosessiajatuksen periaatteella Joensuussa etsitään koko ajan uusia konkreettisia yhteistyön muotoja ja kokeilujen areenoita, ja niiden on huomattu ja uskotaan alkavan silloin, kun niille on sosiaalinen tilaus, silloin kun "aika on kypsä".

Merkittävä hanke Hyve-projektin sisällä on myös kansalaiskanava Jelli. Se on järjestösovellutus Joensuun kaupungin sähköisestä palvelukanavasta, ja osana

internettiä se on kaikkien käytettävissä. Käytännössä internetin käyttäjiä on suhteellisen vähän ja varsinkin ne, joille Jelli on nimenomaan tarkoitettu, eli sosiaalisen tuen tarpeessa olevat, ovat monesti muutenkin tiedotuksen paitsiossa. Yhtenä Jellin tavoitteista onkin se, että se helppoudellaan ja esilläolemalla tavoittaa myös ne, jotka yleensä kävelevät tiedon ohi. Tähän tavoitteeseen pyritään pääsemään ns. matalan kynnyksen teknologiapisteellä, joka käytännössä toimii korkean, kovan teknologian ja ihmisläheisen olohuonekahvilan yhdistelmänä. Joensuun Kansalaistalossa, jonne myös Hyve-projekti on fyysisesti sijoittunut, toimii kansankahvila periaatteella 'asiaton oleskelu sallittu'. Ihmisläheisyyttä ja vapaamuotoisuutta korostetaan sillä, että kahvilaa pyöritetään vapaaehtoisvoimin sekä vapaaehtoismaksuin. Teknologiaa edustaa kahvilassa tietokonepäätte, jonka käytössä tarvittaessa neuvoo vapaaehtoiskeskuksen toiminnanohjaaja. Samalla matalan kynnyksen periaatteella koneita on sijoitettu kaupunginkirjastoon ja eri kaupunginosien asukastuville. Itse kansalaistalohanke on ottanut tuulta siipiensä alle osittain Jellin kehittymisen myötä.

Vaikka perimmäisenä ajatuksena on, että kuka tahansa tiedon tarvitsija voi erityistä tietokonetuntemusta omaamatta asettua koneen ääreen ja selata koneelta tarvitsemaansa tietoa ohjelman helppokäyttöisyyden ansiosta, vaatii Jellin käyttäminen jo aktiivista tiedontarvetta. On kuitenkin olemassa suuri joukko ihmisiä, jotka eivät edes tiedosta tarvitsevansa tietoa. Näitä ihmisiä palvelemaan on Jelliä kehitelty sosiaalityöntekijöiden kautta. Jellin näkyessä sosiaalityöntekijöiden koneissa heillä on mahdollisuus kertoa asiakkaalle myös muista kuin ylikuormitetun sosiaalitoimiston tarjoamista palveluista tai avun ja tuen lähteistä. Sosiaalitoimiston kautta saatujen tietojen perusteella asiakkaalla on mahdollisuus halutessaan etsiä apua myös sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toiminnasta. Jellin halutaan olevan väline tai areena toisaalta sosiaalista tukea tarvitsevien ja toisaalta kansalaistoiminnasta kiinnostuneiden kohtaamiselle ja sitä kautta omaehtoisien, käyttäjien lähtökohdista lähtevän toiminnan alkuunpanijana.

Jelli on laajuudeltaan Hyven sisällä tai avustuksella kehitetyistä hankkeista erittäin merkittävä, ja sen myötä on Joensuussa päästy hitaan ja hapuilevan alun jälkeen järjestöjen väliseen yhteistyöhön, toiminnan tehostamiseen ja järjestöjen erityisosaamisen hyödyntämiseen. Järjestöt ovat yhteistyössä olleet kehittämässä vapaaehtoistoiminnan peruskoulutusta sekä muita koulutustilaisuuksia, ja järjestöt ovat olleet mukana kehittelemässä ja ideoimassa Jelliä. Varsinaista teknologiatututusta voidaan koekäyttää näkövammaisten toimintakeskuksessa ja myös invalidien palvelutalolla kokeillaan, jolloin Jellistä kokeilujen ja palautteiden jälkeen saadaan myös erilaisilla apuvälineillä, pistenäytöllä ja puhesyntetisaattorilla toimiva tietoverkko.

5.2. KOULUTUS JA TUTKIMUS OSA-ALUEINA

Hyvinvoinnin tukiverkostot -projektin onnistuminen ja tulosten syntyminen halutaan taata siis kokeilujen, koulutuksen ja tutkimuksen kolmiyhteydellä. Sosiaaliturvan keskusliitto toteuttaa yhdessä Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kanssa opintokokonaisuuden Uusi osaaminen ja verkostot, johon ottaa osaa sekä kaupungin sosiaalityöntekijöitä ja muiden virastojen työntekijöitä (mm. tekninen, nuorisotoimi), järjestöjen edustajia että muiden viranomaisyhteisöjen edustajia (työvoimatoimisto, Kela). Koulutus koostuu luentopäivistä, joilla esitelmöi alaa tuntevia tutkijoita ja asiantuntijoita. Koulutuspäiville osallistuu eri projekteja ja hankkeita työstäviä tiimejä, Hyven alueelta esimerkiksi Marjala- ja Jelli-tiimit, jotka koulutuspäivien välillä suunnittelevat, ideoivat ja toteuttavat omaa käytännön tasolla toimivaa hankettaan eteenpäin. Koulutuspäivillä välitehtävät käydään yhdessä läpi, ja tiimi saa työstään palautetta muilta tiimeiltä ja yksityiskohtaisempaa konsultatiota kouluttajilta.

Koulutus on osa-alueena myöskin Hyve-projektissa mukanatoimiville järjestöille ja yhdistyksille. Hyve-projektin järjestämien koulutustilaisuuksien tavoitteena on ollut lisätä järjestökentän keskinäistä tuntemusta ja ohjata järjestökenttää yhteistyöhön

ja uudelleen ajatteluun ja toimintamalleihin sekä keskenään että yhteydessä viranomaisiin. Koulutusta Hyve-projektissa on järjestetty ja järjestetään myös tietotekniikan alalla, vapaaehtoistoiminnassa sekä vapaaehtoistyön tukemisessa. Koulutuksen tukea projektin etenemiseen haetaan monelta tasolta aina ulkomaisia seminaareja myöten.

Kolmas tärkeä osa-alue käytännön kokeilujen ja koulutuksen ohella Hyve-projektissa on tutkimus. Uuteen kansalaistaloon, johon Hyve-projekti fyysisesti on sijoittunut, on saatu osa-aikaisen tutkijan vakanssi. Hyve-projektin kanssa läheisessä yhteistyössä on myös muita tutkijoita ja opiskelijoita, jotka valmistelevat tutkimuksiaan ja opinnäytetöitään joko suoraan tai epäsuorasti Hyve-projektiin liittyvästä aihepiiristä. Yliopiston seminaaritöinä ja ammattikorkeakoulun lopputöinä on käsitelty ainakin nuorisokahvilaa ja muita Hyve-projektiin liittyviä hankkeita. Tutkimuksen edistämiseksi Hyve-projekti pyrkii aikaisempaa parempaan tutkimukselliseen yhteistyöhön yliopiston ja sosiaali- ja terveysalan oppilaitosten kanssa. Opiskeluun liittyvän tutkimuksen lisäksi Hyve-projekti hyödyntää Sosiaaliturvan keskusliiton tutkimustyötä ja muuta ajankohtaista sosiaalipolitiikan tutkimusta.

6. JULKISEN JA VAPAAEHTOISEN SEKTORIN YHTEISTYÖ PUNTARISSA

6.1. HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tätä tutkielmaa varten on hankittu haastatteluaineisto, joka on kerätty huhtikuun, toukokuun ja kesäkuun aikana vuonna 1996. Haastateltavana oli yhteensä 23 informanttia, joista sosiaalityöntekijän roolissa oli 14 ja vapaaehtoistyöntekijän roolissa 9. Vapaaehtoisten joukossa oli muutama, jotka ammatiltaan olivat sosiaalityöntekijöitä, ja varmasti vastailivat kysymyksiin myös sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Heidät oli kuitenkin pyydetty haastateltavaksi vapaaehtoistoimijan roolissa. Sosiaalityöntekijöistä suurin osa sanoi, ettei ole mukana vapaaehtoistoiminnassa, tai jos ovat, toimivat lähinnä muilla kuin suoraan toisten ihmisten auttamiseen liittyvillä

aloilla, jollaiseksi vapaaehtoistyö useimmiten määriteltiin ja käsitettiin.

Haastateltavista naisia oli valtaosa eli 16, miehiä oli 7. Vapaaehtoistoimijoista naisia oli 7 ja miehiä 2, sosiaalityöntekijöistä naisia 9 ja miehiä 5. Haastateltavat olivat iältään 28-66 -vuotiaita, haastateltavien keski-ikä on noin 43 vuotta. Haastateltavat valittiin lumipallomenetelmällä, ja haastatteluun pyydettiin kahden, sosiaalityötä vähän erityyppisin keinoin tekevän sosiaalitoimiston työntekijöitä. Sosiaalityöntekijöiden osalta kriteerinä pidettiin sitä, että he tekevät niin sanottua perussosiaalityötä, eivätkä ole suuntautuneet mihinkään sosiaalitoimen erityisalueeseen.

Vapaaehtoistyöntekijöiden puolelta kriteerinä oli se, että haastateltavat olisivat vapaaehtoistoinnassa mukana muutenkin kuin vain ystäväpalvelussa tai keikkahommissa. Näin haluttiin varmistaa se, että haastateltavat ovat joutuneet toimintansa vuoksi perehtymään muutenkin vapaaehtoistyöhön kuin vain käytännön työssä. Kaikki haastateltavat ovat ainakin nimellisesti mukana jonkinlaisessa suunnittelussa tai organisointitehtävissä, joskin käytännössä haastateltavista pari oli sellaisia, joilla vapaaehtoistointia lähes ainoastaan on satunnaisia auttamiskeikkoja tai vuoroja. Myöskin sosiaalityöntekijöistä jotkut käytännössä tekivät jotain erikoistuneempaa sosiaalityötä, mutta se ei haastattelujen perusteella käy ilmi.

Aineiston käsittelyssä on käytetty diskurssianalyysin keinoja. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 17-18) toteavat, että diskurssianalyysia ei ole mielekästä luonnehtia selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi, vaan paremminkin väljäksi teoreettiseksi viitekehyyksi. Viitekehys nähdään rakentuvan erilaisten teoreettisten lähtökohtaoletusten pohjalle. Näitä oletuksia ovat mm. oletukset kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, rinnakkaisten merkityssysteemien olemassaolosta sekä toiminnan kontekstisidonnaisuudesta. Tutkimusongelmasta ja -asetelmasta riippuu se, miten merkittävässä roolissa kukin lähtökohtaoletuksista on.

Oman tutkimusongelmani kannalta keskeisiä ovat oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta sekä merkityssysteemien rinnakkaisuus. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 18-29) toteavat, että kielen käyttö, sen lisäksi, että se kuvaa ympäröivää maailmaa, myös merkityksellistää, järjestää ja rakentaa sekä uusintaa ja muuntaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa eletään. Samat sanat ja ilmaisut saattavat saada eri sisällön sen mukaan, missä tilanteissa tai kuka näitä termejä käyttää. Nämä merkityssysteemit rakentuvat osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä, mikä perustelee ilmaisujen kontekstisidonnaisuutta. Toisaalta taas yksi ja sama kielen käyttäjä voi liikkua kaikilla merkitysalueilla. Näitä eheitä, säännönmukaisia merkityssuhteiden systeemejä Jokinen, Juhila ja Suoninen kutsuvat diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi. Niihin voi sisältyä myös nonverbaalista viestintää.

Sirkka Ahosen ym. (1993, 125-128, myös Alasuutari 1994) laadullisen tutkimuksen työtapoja käsittelevässä teoksessa puhutaan merkitysluokkien eli kategorioiden muodostamisesta. Kategorioiden muodostaminen perustuu teoreettiseen ajatteluun. Tutkija erottelee tutkimuksen kannalta teoreettisesti mielenkiintoiset merkityskategoriat, jotka muodostavat selitysmallin tutkittavalle asialle. Joskus kategoria muodostuu jopa vain yhdestä ilmaisusta, toisinaan taas samaan kategoriaan asettuvia ilmaisuja on hyvinkin monta. Olennaista ei kuitenkaan ole määrä, vaan jopa tutkittavien joukossa hyvin marginaalinen ilmaus saattaa laadullisesti olla teoreettiselta kannalta hyvinkin kiinnostava ja merkittävä.

Eero Suoninen (1993) käsittelee kielen käytön vaihtelevuuden analysoimista ja toteaa, että diskurssianalyysi ei tarjoa merkityssysteemien jäsentämiseen mitään mekaanisesti noudatettavissa olevaa tekniikkaa. Suoninen esittelee Ian Parkerin jaottelua mukaillen seitsemän erilaista diskurssin tunnistamisen kriteeriä. Nämä kriteerit eivät Suonisen mukaan kuitenkaan suoraviivaisesti sovellu empiirisen analyysin metodiohjeiksi. Yhdessä tutkimuksessa tuskin olisi mahdollistakaan keskittyä huolellisesti kaikkiin Suonisen mainitsemaan seitsemään kohtaan, mutta

näiden avulla tutkija voi tutkimusotteensa mukaan syventyä tutkimuksensa kannalta olennaisimpien kysymysten entistä tarkempaan pohdiskeluun. Suonisen mainitsemista diskurssien tunnistamisen kriteereistä oman tutkimukseni kannalta olennaisin on diskurssin realisoituminen tekstissä, jossa tutkija on kiinnostunut ensisijaisesti teksteistä, ei tekstien laatijoista yksilöinä.

Koska merkityssystemejä rakennetaan osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä, voidaan kontekstin eli tapahtumatilanteen vaikutusta pitää yhtenä diskursseja muokkaavana tekijänä. Kontekstin korostaminen on yksi tapa rikastuttaa aineiston analyysiä. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 29-36) jaottelevat konteksteja luonteensa mukaan lause- ja episodikontekstiksi, vuorovaikutuskontekstiksi, kulttuuriseksi kontekstiksi sekä reunaehtokontekstiksi. Omissa haastatteluissa huomasin haastateltavien usein 'etsivän' sopivaksi olettamaansa tapaa vastata kysymyksiin ja ottaa kantaa esille nousseisiin puheenaiheisiin, ja joskus jopa kysyvän, tarkoitinko kysymykselläni sellaista vastausta minkä he antoivat. Vaikka haastattelun alussa otettiin esille haastattelun luonne teemahaastatteluna, jolloin pyrkimyksenä oli vapaamuotoisesti puhella, jopa jutella vapaaehtoistyön ja sosiaalityön teemasta, sekä haastattelijan rooli graduaan valmistelevana yliopiston opiskelijana, oli varsinkin sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa monesti aistittavissa asetelma, jossa koin itseeni suhtauduttavan varautuneesti, ja joskus jopa jonkinlaisena 'vastapuolena'. Vaikutelman johdosta haastatteluaineistosta löytynee runsaasti kontekstuaalisuuteen liittyviä aineksia, mutta koska diskurssianalyysi aineiston käsittelyn metodina on valtavan laaja menetelmä, ja siinä voidaan mennä hyvinkin pikkutarkkaan analyysiin aina sekuntikelloja apuna käyttäen, en varsinaisesti analysoi kontekstia ja sen vaikutusta tulkintoihin, vaan olen päätenyt analyysissäni lähinnä diskurssien tai tulkintarepertuaarien hahmottamiseen, joiden yhtenä tuottajana kontekstilla on kuitenkin ollut osuutensa.

Omassa aineistossani olennaista on kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin haastateltavat luonnehtivat vapaaehtoistyön ja sosiaalityön suhdetta riippumatta siitä, mikä

oli haastateltavan henkilökohtainen suhde vapaaehtoistyöhön tai sosiaalityöhön. Sen lisäksi myös diskurssin liittyminen objekteihin, eli se, että jonkin asian nimeäminen antaa objektille olemassaolon, on olennaista tutkimukseni kannalta. Haastatteluissa diskurssit määrittävät objektia uusilla ja toisistaan poikkeavilla tavoilla.

6.2. PYRKIMYS KOKONAISVALTAISEEN AUTTAMISEEN

Aineistoa käsitellessä tuli selkeästi esille se, että kaikille sosiaalityöntekijöille yhteinen näkemys on sosiaalityötä kohtaavat suuret mullistukset lähitulevaisuudessa. Tämänhetkisellä palvelusysteemillä ei enää pystytä auttamaan kuin palokuntaluontoisesti, eikä asiakkaiden kokonaistilannetta työruuhkan alla sekä aika- ja työvoimaresurssien puutteessa pystytä hahmottamaan. Suomalaisessa palvelujärjestelmässä on tapahtumassa muutoksia, joita sosiaalityöntekijät odottavat tapahtuviksi, ja joihin Joensuussakin on jo tutustuttu toimeentulotuen myöntämistä koskevassa kokeilussa. Joitakin toimeentulotukeen liittyviä avustuksia on kokeiluluontoisesti jo jonkin aikaa myönnetty Kansaneläkelaitoksen kautta, eikä enää 'sossun luukulta'.

Tämän kokeilun toteutumista vallitsevaksi käytännöksi sosiaalityöntekijät odottavat kiihkeästi. Sosiaalityöntekijät eivät pidä toimeentulotuen laskemista sosiaalityönä, vaan kokevat sen turhauttavana ja sosiaalityöntekijän koulutusta hukkaan heittävä-nä rutiinina.

"Kyllähän tää helvetin turhauttavaa on että joutuu tekee hyvin rutiiniluontoisia toimeentulotukilaskelmia, joita pystyy tekemään joku muukin, siis esmes joku merkonomi voi loukkaantua siitä ett jos sanoo, että on enemmänkin merkonomin työtä mut kai se totta on. Ett jos aattelee, että tälläkin hetkellä sosiaalityöntekijät, niin jokaisella on akateeminen oppiarvo ja sit joutuu tämmösiä yhteen- ja vähennyslaskuja suorittaa, [...] Pitäs saaha se työtilanne semmoseks, että oikeeseen sosiaalityöhön olis sitte mahdollista panostaa. En tiijä mitä se oikee sosiaalityö on, mutta ei se ainakaan pelkkää rahanjakoa saa olla." (Sosiaalityöntekijä I)

Takana on siis selkeästi frustroitumista, mutta samalla myös huoli siitä, että monet ihmiset tarvitsisivat kokonaisvaltaisempaa näkemystä tilanteesta. Varsinkin lasten nähdään kärsivän tilanteesta, lastensuojelussa ei enää pystytä tekemään kuin viimesijaiset toimenpiteet eli käytännössä huostaanotot. Sosiaalityöntekijät haluaisivat keskittyä lasten ongelmiin jo aikaisemmassa vaiheessa, jotta suurelta, kalliilta ja traumaattiselta kokemukselta vältyttäisiin.

Sosiaalityöntekijät odottavat toimeentulotuen muuttamista Kelan hoidettavaksi, jotta voisivat itse keskittyä 'oikeaan sosiaalityöhön', ennaltaehkäisevään ja ihmisläheisempään toimintaan. Sosiaalityöntekijät odottavat mahdollisuutta jalkautua ihmisten pariin, lähteä ulos toimistoistaan asiakkaidensa omiin toimintaympäristöihin. Siinä vaiheessa myös verkostoituminen ja yhteydet vapaaehtoistoimintaan nähdään olennaisina. Kansalaistoiminnan kentässä nähdään yhteistyön mahdollisuuksia laajalti, joskin tarkasti erotettuna ammattimaisesta sosiaalityöstä. Voidaan luonnehtia, että tulevaisuuden sosiaalityö nähdään samantapaisena, kuin mitä järjestöjen sosiaalityöntekijät tekevät ennaltaehkäisevässä muodossa. Tulevaisuudessa ei haluta olla viimeiseen hätään vastaava pelastuspartio. Sosiaalityön uusina muotoina halutaan nähdä vaikkapa sosiaali-isännöitsijät ja laajennettu yhteistyö moneen suuntaan, sekä vapaaehtoistoimintaan että nykyistä laajemmin muihin viranomaisiin.

Tärkein argumentti, jolla vapaaehtoistyöntekijät vapaaehtoistyön tärkeyttä perustelevat, on se, että vaikka rahaa olisi julkisiin palveluihin käytettäväksi rajattomasti, ei julkisilla palveluilla voida joka paikassa operoida eikä julkista sektoria aina edes tarvita. Vapaaehtoissektorin vahvuutena nähdään se, että ihmiset tekevät vapaaehtoistyötä omasta halustaan omista motiiveistaan lähtien, kun taas sosiaalityöntekijät tekevät työtään virkansa ja palkkansa vuoksi. Tämä asetelma tekee ihmisten välisen kanssakäymisen erilaiseksi, ja sekä vapaaehtoiset että sosiaalityöntekijät ovat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijää rasittaa jonkinlainen viranomaiskaapu, joka sosiaalityöntekijän persoonasta riippumatta on läsnä ihmisten välisessä vuorovai-

kutuksessa. Vapaaehtoistyöntekijä on vapaa virka-ajoista ja laeista ja asetuksista eri tavalla kuin sosiaalityöntekijä, jolloin ihmisten välinen kanssakäyminenkin on epävirallisempaa, ja tätä pidetään haastateltujen keskuudessa tärkeänä seikkana. Vapaaehtoistoimintaa edustavat haastateltavat toistavat usein, että moni ongelma tulee autetuksi pelkällä kylmällä rahalla, jota sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus tarpeeseen antaa, mutta hyvin usein ongelmat ratkeavat jo sillä, että joku antaa aikaansa ja kuuntelee. Julkisen sektorin sosiaalipalvelujen heikkouksiin kuuluu se, että vaikkapa kotiaavun tehtävä on siivota ja laittaa ruokaa, mutta monelle vanhuk- selle olisi paljon tärkeämpää saada juttuseuraa vaikka siivouksen ja puleeraamisen kustannuksella.

"...kyllä [vapaaehtoistyö] varmaankin pystyy helpottamaan [sosiaalityön paineita], että monellakin ihmiselläkin varmaan on, että kun he ennen ovat käyneet sosiaalityöntekijän luona puhumassa omista ongelmistaan, että tietysti yksikään on varmaan ollu pääsyy sinne menoon se raha, mutta monelle nykysinkin on se auttaa hirveesti, että on joku joka kuuntelee ja silloinhan se voi olla vapaaehtonenkin." (Vapaaehtoistyöntekijä VIII)

"...ja jotenkin löyty semmonen henkilö, että tähän päivään mennessä tämän nuoren äidin kohdalla on tapahtunu niin uskomattomia positiivisia muutoksia, jolla mä kattosin, että suurin ansio on semmosen vertaisen, hyvän ihmissuhteen löytymisellä. Että vapaaehtoistoiminta ei oo sillä tavalla viranomaistoimintaa, sillä on kuitenkin tiettyjä mahdollisuuksia enemmän. Että tätäkin ihmissuhdetta olis voinu silleen, että me oltas tavattu useemmin, mutta en usko, että se ois onnistunu niin hyvin kun tässä hyvässä tukihenkilösuhteessa." (Sosiaalityöntekijä XXI)

Haastatteluissa käy selkeästi ilmi sekä sosiaalityöntekijöiden että vapaaehtoistyöntekijöiden tunnistamat paineet sosiaalisen tuen kehittämiseksi. Tiedetään, miksi julkisen sosiaalisen avun osumatarkkuus on niin huono, ja toisaalta tiedetään myös, millaiseen päämäärään ollaan pyrkimässä. Pyrkimyksenä nähdään kokonaisvaltaisen sosiaalisen tuen tarjoaminen, oli kysymys sitten vapaaehtoisista tai julkisista sosiaalitoimen palveluista, ja ihanteena nähdäänkin näiden kahden elementin yhdistäminen. Toistaiseksi yhteistyö on ollut kohtalaisen vähäistä, joskin viime

vuosina on koko ajan kehitetty uudenlaisia toimintatapoja.

Yhteistyön tahmeaan liikkeellelähtoon on tämän haastattelututkimuksen perusteella helppo nimetä useita syitä. Vaikeudet ovat monesti hyvin käytännöllisiä: ei tunneta toisen osapuolen toimintatapoja eikä näin ollen yhteistyön mahdollisuuksia, toista osapuolta rajoittavat lait ja säädökset samalla kun toinen osapuoli voi tarttua millaiseen toimeen tahansa samalla myös seurausten ollessa vaikeasti ennakoitavissa, ja yhtenä toimintaa vaikeuttavana tekijänä on sosiaalityöhön kohdistuva sietämätön työtaakka, joka imee sosiaalityöntekijöiden voimavarat viimeiseen pisaraan pelkillä rutiinitöillä. Mutta on myös esteitä, joiden juuret ulottuvat toimijoiden korvien väliin. Asenteet toista osapuolta kohtaan ovat vanhakantaisia ja ennakkoluuloisia, eikä osapuolten välillä ole oikein yhteistä kieltäkään. Samat asiat käsitetään erinimisinä tai samoilla nimillä puhutaan eri asioista. Avoimen, laajan ja eri näkökulmista käytävän keskustelun tarve on ilmeinen.

6.3. AMMATTILAISUUDEN JA VAPAAEHTOISUUDEN JYRKÄ EROTTELU

Sosiaalityöntekijät näkevät vapaaehtoistyön sosiaalityön yhteistyökumppanina melko ristiriitaisesti. Sosiaalityöntekijöiden mielestä vapaaehtoistyölle on olemassa laaja kysyntä sosiaalityön eri alueilla, mutta vapaaehtoistyö pitää siis tarkalleen erottaa ammattitaitoisesta sosiaalityöstä. Sosiaalityöntekijöiden mielestä vapaaehtoistyöntekijä ei saa ottaa hoidettavakseen sellaista tehtävää, jonka tekemiseen tällä ei ole edellytyksiä. Silloin on käännyttävä sosiaalityöntekijän puoleen. Tästä asiasta vapaaehtoistyöntekijät ovat samaa mieltä.

"Vapaaehtoistyöllä tavallaan voijaan ihmisten tukena, ennaltaehkäisevässä mielessä. Voijaan ohjata niihen piiriin, ett ne voi saada ehkäsevää apua. [...] Tai kyllähän ne voi olla, jos on joku tämmönen huostaanotto esillä, että on kaikki vaikka esmes vapaaehtoistyön osalta tehty, mejän tukitoiminnalla on tehty kaikki perheen hyväksi, se ei oo tuottanu tulosta ja ollaan jonnekin huostaanottoon menossa, siinä vaiheessa toivos, että vapaaehtoistyöntekijät pysyvät erossa, että saatas se työ tehty loppuun asti ilman että ne tulis kenties liikaa sen

asiakkaan puolelle tai meitä vastaan, ettei se tulis sotkemaan niitä kuvioita." (Sosiaalityöntekijä I)

"Joo, lähinnä just tämmösiä sairaanhoidollisia, että jos ei oo alan koulutusta saanu, niin parempi, kun ei vanhukselle lähe lääkkeitä jakamaan ja tämmöstä. Että siinä voi tälle autettavalle enemmän vahinkoo tehdä. Että nämä jätettäs ihan ammattihenkilöiden tehtäväks." (Vapaaehtoistyöntekijä VIII)

"Kyllä minusta semmoset, jotka todella tarttee esmes lääkkeitten jakamisessa, voi aina jakkaa, jos ammatti-ihmiset on ne valmiiks laittanu, ja jos on tämmösiä vaikeita mielenterveysjuttuja, niin en kyllä puuttus, vaan antasin ammatti-ihmisen hoitaa. Tietysti autan semmos-takin ihmistä missä pystyn, mutta en puuttus missään tapauksessa tähän hoitoon. En lähtis sanomaan, että tee näin tai niin. Sen jättäsin ammatti-ihmisen tehtäväks." (Vapaaehtoistyöntekijä X)

Mutta missä kulkee raja? Onko sosiaalityöntekijöiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden etukäteen sovittava, mitä tehtäviä vapaaehtoisella ei ole edellytyksiä hoitaa, vai pystyykö vapaaehtoistyöntekijä sosiaalityön ammattitaitoa omaamatta tapauskohtaisesti arvioimaan, milloin tehtävään vaaditaan erityistä alan tuntemusta? Onko vapaaehtoisen ja sosiaalityöntekijän näkemys ammattitaitoa vaativista työtehtävistä sama ja kumpi osaa arvioida vapaaehtoistyöntekijän kyvyt hoitaa tehtäviään paremmin, sosiaalityöntekijä vai vapaaehtoinen itse. Vaikka sosiaalityöntekijöillä ja vapaaehtoistyöntekijöillä on sama linja siinä mielessä, että näiden kahden työmuodon yhdistelmien tulisi olla rinnakkaista, täydentävää ja vuoropuhelua, eikä missään tapauksessa julkisen palvelun leikkauksia paikkaavaa, ollaan ajatuksenkin tasolla vielä erittäin kaukana toimivasta yhteistyöstä.

Julkisen sektorin työntekijöiden asiantuntemusta tarvitaan esimerkiksi koulutuksen järjestämisessä. Vapaaehtoiset haluavat toimia vain sellaisissa tehtävissä, jotka eivät vaadi erityistä ammattitaitoa. Tätä korostetaan useimmissa haastatteluissa, se on varmasti yksi ensimmäisistä vapaaehtoistyössä esiintulevista säännöistä. Ammattitaitoa vaativa ongelmien ratkaisu halutaan jättää ammattiauttajille ja va-

paaehtoistyöntekijöiden on osattava pysyä erossa siitä, mutta mistä sitten johtuu kiinnostus yhteistyöhön juuri koulutuksen saralla? Ongelmien ja avun laadun tunnistaminen lienee yksi vapaaehtoisuuskoulutuksen tavoitteista. Koulutuksesta puhutaan paljon ja sitäkin enemmän puhutaan siitä, että erityistä ammattitaitoa omaamaton vapaaehtoinen ei saa "ryhtyä puoskaroimaan" ja "lähteä leikkimään terapeuttia" tilanteissa, joissa toinen osapuoli tarvitsee ammattitaitoisin henkilön apua. Tämä rajan tunnistaminen jää haastatteluissa täsmentymättä, joten koulutuksella tässä tilanteessa lienee paikkansa. Myös toinen ammattitaitoa koskeva kysymys jää avoimeksi: jos vapaaehtoistyötä tekevä on sosiaalialan ammattilainen, vaikkapa työtön sosiaalityöntekijä, joka osallistuu vapaaehtoistyöhön omaa ammattitaitoaan ylläpitääkseen, saako hän auttaa ammattitaitoisena henkilönä avuntarpeessa olevaa, vai onko hänen ohjattava toinen osapuoli ammattitaidostaan palkkaa saavalle, koska vapaaehtoisin ei tule lähteä mukaan ammattitaitoa vaativan ongelman ratkaisuun. Kysymys tuntuu ehkä saivartelulta, mutta on relevantti siksi, että moniulotteinen vapaaehtoistyön sektori on hajanainen, ja koska yhteistyön tiivistämiseen on halukkuutta, on yhteistyön onnistumiseksi aiheellista miettiä ja purkaa auki pienempiäkin kysymyksiä ja käsityksiä, perusasioita.

Ammattilaisuuden ja vapaaehtoisuuden jyrkästä erottelusta puhuu myös Aila-Leena Matthies (1994b) tutkimuksessaan, jossa hän on analysoinut sekä julkisen sektorin että järjestökentän julkaisemia vapaaehtoistyötä koskevia tekstejä 1970- ja -80 -luvuilta. Hän näkee vapaaehtoisuussektorin haluavan korostaa täydentävää rooliaan ja samalla keskittyä tehtäviin, jotka selvästi eroavat julkisesta palveluntuotannosta. Vapaaehtoisuussektori haluaa välttää kaikenlaista kilpailua julkisen sektorin kanssa tehtäväkentästä ja toimia kentällä, jolle julkinen sektori ei yllä. Tämä voidaan Matthiesin mielestä nähdä myös heijastelevan suomalaisen hyvinvointivaltion itsekriittistä kuvaa. Vapaaehtoinen sektori on tarpeen, koska julkis-professionaalisen sektorin nähdään vaikuttavan ihmisiin passivoivasti sekä olevan kykenemätön antamaan emotionaalista, yhteisöllistä ja myötätuntoista tukea. Vapaaehtoisin sektorin mahdollisuutena on toimia yhteisöllisyyden, läheisyyden ja sosiaalisten

suhteiden ja verkostojen luojana ja ylläpitäjänä, sukupolvien lähentäjänä ja muiden urbanisoitumisen ja vieraantumisen aiheuttamien ongelmien lievittäjänä.

Aika ja ajattelutavat ovat lamavuosien myötä muuttuneet. Julkisen sektorin passiivivaa luonnetta ei tätä tutkimusta varten tehdyissä haastatteluissa juuri tuoda esille, mutta julkisten palvelujen tarvetta universaalien tuen tarjoajana ja vapaaehtoistyön paikkaa tukea täydentävänä elementtinä halutaan entisestäänkin korostaa. Katri Hellsten (1996) toteaa, suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ei ole vielä havaittavissa merkkejä politiikan paradigman muutoksesta, vaan taloudellisista vaikeuksista huolimatta ollaan sitä mieltä, että julkisesti tuotettu, universaali sosiaalinen tuki on säilytettävä sopeuttamalla etuusjärjestelmä nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen. Poliittisten puolueiden ohjelmat ja julistukset, joita Hellsten on tutkinut, heijastanevat äänestäjien, toisin sanoen kansalaisten yleistä mielipidettä suhtautumisessa julkiseen sosiaaliseen tukeen. Vapaaehtoisen sektorin täydentävää, ei turvaverkon reikiä paikkaavaa luonnetta perustellaan tämän tutkimuksen haastatteluissa sillä, että vapaaehtoisella ei nyt eikä tulevaisuudessa ole takeita kyvystä auttaa kaikkia avuntarvitsijoita. Vaikka haastatteluissa nousee esille arvostelu sosiaalityön rahanjakoa kohtaan, nähdään julkisen sektorin asema aineellisen turvan tarjoajana kiistämättömänä.

6.4. SUHTAUTUMINEN TOISEEN OSAPUOLEEN KIELTEISTÄ JA VANHAKANTAISTA

Suhtautuminen vapaaehtoistyöhön on sosiaalityöntekijöiden keskuudessa ambivalenttia. Toisaalta vapaaehtoistyöntekijöihin suhtaudutaan ihailevasti ja sanotaan, että heidän uutteruuttaan ja jaksamistaan kunnioitetaan. Toisaalta kuitenkin vapaaehtoistyöntekijää koskevat kuvaukset eivät useinkaan ole mairittelevia. Lähes kukaan haastatelluista sosiaalityöntekijöistä ei itse ilmoittanut olevansa mukana vapaaehtoistoiminnassa samaan hengenvetoon pikapikaa selitellen syitä, miksi ei olla mukana. Syynä oli useimmiten aikapula ja voimavarojen puute.

"Kaikki ei siihen lähe, ei koe sitä mielekkäänä. Nostan hattua niille, jotka jaksaa tehdä semmosta työtä. Ett ite en oo missään vapaaehtois-työssä mukana koska en kehtaa, viitsi." (Sosiaalityöntekijä I)

"Kun puhutaan vapaaehtostyöstä, niin voidaan ajatella, että on näitä rajaseutuyhdistyksiä, joissa mummot virkkaa patalappuja lähetettäväksi avuntarvitsijoille pitkin Itä-Suomea. Siinä voi tässä vapaaehtostyössä olla vähän hyvän omantunnon hankkimisen makua. [...] välillä tuntuu, että se on aikamoista nappikauppaa, tuntuu, että joku vaan itelleen hyvää omaatuntoa kalastaa. Joskus ihmisillä on vähän hämartyne siten, että ne ei tiedä mitä perusturva nykypäivänä on, ne kuvittelee, että tilanne on sama kun joskus sodan jälkeen. " (Sosiaalityöntekijä XIV)

Näistä sanavalinnoista saa vaikutelman, että vapaaehtoistyöntekijät ovat sittenkin 'eri porukkaa', vapaaehtoistyö kuuluu niille joilla on aikaa ja mahdollisuutta tehdä työtä, mutta kuitenkin niitä, joilla on kutsumusta auttaa toisiaan ja hurskautta antaa omastaan toisen hyväksi. Vapaaehtoistyöntekijät ovat tähän asti saaneet osakseen tietynlaista suhtautumista ja joutuneet kulkemaan jossain määrin leima otsassa. Vaikka kansalaistoiminta nähdään tulevaisuuden voimavarana, onko sittenkin käymässä niin, että vapaaehtoistyötä tekevien otsaleima vain voimistuu? Suhtautuminen vapaaehtoistyöhön kansalaisten hyvinvoinnin parantajana saattaa sittenkin olla pinnallista. Halutaanko oikeastaan edes sellaista yhteistyötä, mistä kuitenkin puhutaan tulevaisuuden visiona?

Sosiaalityöntekijöiden ambivalentti suhtautuminen näkyy myös vaatimuksissa, joita vapaaehtoisellektorille esitetään. Vapaaehtoistyön parhaina puolina usein nähdään nimenomaan vapaaehtoisuus, että työ on luonteeltaan epävirallista, ihmiseltä ihmiselle -kontakteja, eikä siinä tuijoteta kellonaikoihin tai toimialasääntöihin vaan tehdään joustavaa ja kokonaisvaltaista työtä. Toisaalta kuitenkin vapaaehtoisellektorilta odotetaan ensinnäkin sitä, että vapaaehtoiset toimisivat kukin omalla alallaan ja noudattaisivat tiettyä työnjakoa joka olisi suhteessa sekä sosiaalityöhön että toisiin järjestöihin. Vapaaehtoistyö ei saisi olla ammattimaista, ja sen tulisi olla mahdollisimman spontaania, mutta silti vapaaehtoistyö pitäisi saada omaan

lokeroonsa, spesifille paikalle. Mutta entä sitten, kun vapaaehtoistyö lokeroidaan, onko se silloin vapaaehtoista, jos lokeron työt halutaankin vapaaehtoisuuteen vedoten jättää tekemättä. Kontrolli vähentää omaehtoisuutta, mutta sosiaalityöntekijöiden mielestä järjestys ja selkeä työnjako täytyy olla. Myös sitoutumista vapaaehtoistyöhön kaivataan, mutta se taas sotii vapaaehtoisuuden periaatetta vastaan.

"Ehottomasti, sillä pitäähän työlle kirjata yhteiset tavoitteet ja päämäärät ja tehdä selvä työnjako, että mikä hoitaa minkin, että ei oo päällekkäisiä toimintoja. Että ne voi täydentää toisiaan. Varmaankin tulevaisuudessa vapaaehtoistyöllä on aika haasteellinenkin työsarka, että paljonhan se vaatii ihmisiltä, jotka mukaan lähtee, motivaatiota, että ne jaksaa tehdä sitä." (Sosiaalityöntekijä III)

Ambivalenttia suhtautumista selittävät varmasti ainakin sosiaalityön ja vapaaehtoisen toiminnan erilaiset ehdot, normit ja rajoitukset. Sosiaalityössä olla totuttu tiettyyn toimintamalliin, ja vaikka oman toiminnan heikkoudet ovat ilmeisiä ja työntekijöitä painaa suuri tarve tehostaa toimintaa, ei tarjolla olevaan vapaaehtoissektorin toimintaan oikein osata tarttua sen omaehtoisuuteen ja vapaaehtoisuuteen perustuvan luonteen vuoksi. Toisaalta pelkästään vapaaehtoissektorin tuntemattomuus aiheuttaa ongelmia. Joitakin yhteistyökumppaneita ja kuvioita julkisella sosiaalityöllä ja vapaaehtoiseen toimintaan perustuvilla järjestöillä toki on, mutta niiden lisäksi ei haastattelujen perusteella olla selvillä, mistä lisätietoa järjestöjen tarjoamista palveluista edes voisi saada tai miten yhteistyötä voitaisiin kehittää. Kolmantena syynä ambivalenttiin suhtautumiseen voidaan ehkä pitää toisaalta jo vanhanaikaista, mutta toisaalta uudelleen ajankohtaiseksi noussutta epäilystä oman työpaikan menettämisestä. Yhteistyö vapaaehtoissektorin kanssa helpottaisi kyllä omaa työtä ja etenkin auttaisi avuntarvitsijoita saamaan kokonaisvaltaisempaa tukea, mutta entä jos poliitikot tulkitsevatkin sen niin, että kyllähän asiat tulevat hoidetuksi vähemmälläkin julkisen sosiaalityön määrällä, jos vapaaehtoissektori kerta voi siitä hoitaa osan. Samaa tulkintaa pelätään myös siinä tapauksessa, että toimeentulotuen myöntäminen siirretään Kansaneläkelaitokselle. Samalla kun sitä toivotaan, pelätään, että sosiaalityön koetaan olevan tehostamisen tarpeessa, jos sosiaalityöntekijöillä on aikaa keskustella asiakkaidensa kanssa ja kuunnella heitä

salamakuulustelun ja laskukoneen paukuttamisen sijaan.

6.5. RESURSSIPULMAT JA VAPAAEHTOISTYÖN RAKENNUMUUTOS KEHITYKSEN UHKINA

Aila-Leena Matthies puhuu saksalaista kansalaistoimintaa koskevassa tutkimuksessaan vapaaehtoistyön rakennemuutoksesta, joka osaltaan selittää vapaaehtoistyöhön suhtautumista ja toisaalta siihen rekrytoitumista. Matthies (1994c, 30-32) mainitsee vapaaehtoistyön muuttuneen altruistisemmasta egoistisemmaksi. Hän toteaa, että perinteinen vapaaehtoistyö ja sen motiivien kiinnostavuus ovat häviämässä sekä uhrautuvaisuus ja uskonnollis-aatteelliset motiivit vähenemässä. Tilalle on nousemassa uudentyyppistä, itseapuun perustuvaa, epäjatkuvaa ja hyötyä tavoittelevaa sekä vastavuoroisuutta odottavaa vapaaehtoistyötä. Tätä uudentyyppistä vapaaehtoistyötä näyttää sekä julkisen sektorin että vapaaehtoisjärjestöjen olevan vaikea rekrytoida. Vaikka valmiutta vapaaehtoistyöhön ihmisillä olisikin, ei järjestöjen ja julkisen sektorin tunnu olevan helppoa löytää keinoja uudentyyppisen vapaaehtoistyön valmiuden hyödyntämiseen. Vapaaehtoistyön rakennemuutos on nykypäivää, mutta asenteet ja toimintamuodot laahaavat menneiden vuosikymmenten traditioissa.

Tutkimuksen mukaan vapaaehtoistyön voidaan siis nähdä olevan muutoksen kourissa. Matthies (1994c, 32-33) siteeraa useita keski-eurooppalaisia tutkijoita, ja toteaa, että vaikka tutkimukset eivät yksiselitteisesti selvitä, millaiseksi vapaaehtoistyö tulee muuttumaan, yhtä mieltä ollaan siitä, että vapaaehtoistyö on tulevaisuudessa yhä epävakaisempaa: Keski-Euroopan perinteinen vapaaehtoistyö on jo nyt kohdannut katkoksia jatkuvuudessa ja kattavuudessa, joten sosiaalipolitiikassa ei enää voida sen varaan siinä laajuudessa, kuin aikaisemmin on totuttu. Sama pätee myös Suomessa: vapaaehtoistyön kentällä työskentelevät tunnistavat ongelman, että julkiselta sektorilta mieluusti siirrettäisiin vastuuta kolmannen sektorin puolelle, mutta sillä tavoin ei voida taata universaalista sosiaalista huolenpitoa kaikille kansa-

laisille.

Vapaaehtoistyöntekijöille ja sosiaalityöntekijöille näyttää olevan yhteistä se seikka, että vaikka vapaaehtoistyö halutaan nähdä ja sen sanotaan olevan vain täydentävää suhteessa julkiseen sosiaalityöhön, taustalla piilee ajatus siitä, että vapaaehtoistyön odotetaan, oletetaan tai ajatellaan tulevaisuudessa korvaavan vähentyviä sosiaalipalveluja, eikä vain täydentävän tällä hetkellä olevia aukkoja. Vaikka vapaaehtoistyön täydentävää asemaa sosiaalityöhön nähden korostetaan sanoin, melko usein "lipsahtaa" ulos ajatus, ehkä pelko siitä, että nämä täydentävää asemaa korostavat sanat ovat vain toiveajattelua, joka ei kuitenkaan toteudu. Tuntuu, kuin siihen, että tulevaisuuden hyvinvointi-Suomi muistuttaa jotain Iso-Britannian kaltaista yhteiskuntaa, olisi jo hiljaa alistuttu. Tämä ajatus tuntuu luonnollisemmalta musertavan työtaakan ja pelkkään rutiinityöhön turhautuneen, ihmisten ongelmat joka päivä näkevän ja kokevan sosiaalityöntekijäjoukon keskuudessa, mutta varsin usein se tulee esille myös vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluissa.

Vapaaehtoistyön tarve ja vapaaehtoistyöntekijöiden saatavuus toistuvat lähes jokaisen vapaaehtoistyöntekijän puheenvuoroissa. Yksi uhka on siis edellä mainittu julkisten palvelujen vähentäminen, jonka vuoksi monenlaisen auttamisen pelätään kaatuvan vapaaehtoissektorin harteille. Kun väestön ikärakenne muuttuu tulevina vuosina ja vuosikymmeninä, tarvitaan vanhusten hoitoon yhä enemmän työntekijöitä. Tämä huolestuttaa vapaaehtoistyöntekijöitä siksi, että vapaaehtoistyöhön ei nuorten keskuudessa ole juuri tunkua. Vanhenevan väestön huolenpitoon tarvitaan vapaaehtoisia voimia yhä, vaikka enää yhtään julkista palvelua ei supistettaisi ja sosiaalitoimi voisi jatkaa työtään entisiin voimavaroin. Vapaaehtoistyön tarpeen pelätään hallitsemattomasti räjähtävän käsiin.

Yhä kasvavan vanhusväestön avun tarpeen lisäksi nähdään vapaaehtoistyölle tarvetta myös muiden ikäryhmien kohdalla. Esille nousevat erityisesti nuoret, joiden

lisääntyvän huumeiden ja päihteiden käytön uskotaan lisäävän myös vapaaehtois-sektorin haasteita. Ikäryhmien ohella vapaaehtoistyön muodoissa uskotaan tulevan muutoksia. Haastatteluissa nousee esille toisaalta tukihenkilöiden tarve, jolloin henkilösuhde on pitempiaikainen ja henkilökohtaisempi. Toisaalta esille nousee kasvava kriisiavun tarve, jolloin auttavat ja palvelevat puhelimet ja muutenkin kuin kriiseissä päivystysluonteinen apu on tarpeen. Nämä vapaaehtoistyön muodot nousevat haastatteluissa kyllä esille, mutta enimmäkseen vapaaehtoistyöstä puhuttaessa viitataan perinteiseen, lähinnä vanhuksiin kohdistuvaan toimintaan.

Mahdollisten vapaaehtoistyöntekijöiden liikkeellelähtöä hidastavat sekä käytännölliset että arvoilmastolliset syyt. Vapaaehtoistyön tekeminen on riskitöntä ainoastaan eläkeläisille, työttömiä koetaan uhkaavan sekä työvoimaviranomaisten että ammattiliittojen viedäkseen työttömyyskorvaukset ja moittiakseen palkattomasti tehdystä työstä ja mahdollisen "oikean" työpaikan anastamisesta. Myös verottajaa saattaa kiinnostaa hyöty, jonka osapuolet saavat. Mutta tämän lisäksi on parantamisen varaa myös asenteissa. Vaikka vapaaehtoistyö on saanut viime vuosina lisää positiivista julkisuutta ja vaikka sitä on alettu arvostaa enemmän, pidetään vapaaehtoistyötä ainakin sosiaalityöntekijöiden haastattelujen ja silloin tällöin julkisuudessa esiin tulleiden mielipiteiden perusteella vielä mummeleiden puuhailuna. Nuoria ihmisiä ja miehiä on tullut vapaaehtoistyöhön toki lisää, ja varsinkin veteraani- tai eläkeläisjärjestöt saattavat olla miesvoittoisia, mutta yleisesti ottaen vapaaehtoistyö, varsinkin sen suppeassa, toisten ihmisten konkreettiseen auttamiseen liittyvässä merkityksessä lienee sukupuoliselta jakaumaltaan naisennemmistöistä. Vapaaehtoistyöntekijät kuitenkin uskovat imagon kirkastuvan ja siten houkuttelevan mukaan enemmän eri-ikäisiä kummankin sukupuolen edustajia kuin tähän asti. Lamaa siis pidetään vapaaehtoissektorin puolella myös tervehdyttävänä ilmiönä kaikista ikävistä vaikutuksista huolimatta.

6.6. MAHDOLLISUUKSIEN MERILTÄ KÄYTÄNNÖN KARIKOILLE

Aila-Leena Matthies on tutkimuksessaan hahmotellut erilaisia yhteistyöstrategioita vaihtoehtoisten toimintaryhmien ja virallisten järjestelmien välillä. Matthies (1990, 98-107) toteaa yhteistyön olevan luonteeltaan muuntuvaa vaihtoehtoisissa projekteissa toimivien henkilöiden persoonan, projektin luonteen ja sen toiminnan vakiintumisen sekä myös viranomaisten ennakkoluulojen ja niiden hälvenemisen perusteella. Matthies kiteyttää yhteistyöstrategiat neljään kategoriaan: irtisanoutuminen, kriittinen yhteistyö, sopeutuva yhteistyö ja kanavoituminen viralliseksi reformiksi.

Irtisanoutuja-projektit haluavat pysytellä mahdollisimman kaukana virallisesta järjestelmästä, ja projektiin osallistujat usein edustavat marginaaliryhmiä ja alakulttuureita. Niiden kriittisyys virallista järjestelmää kohtaan on funktionaalista: se takaa vapauden, jota poikkeukselliset toimintamuodot edellyttävät. Viranomaisten kannalta irtisanoutuja-projektit ovat jokseenkin kiusallisia, koska projekteihin saattaa sisältyä yhteiskuntarauhan vastaista potentiaalia kun taas toisaalta tunnustetaan mahdollisuus vaihtoehtoisen sosiaalityön keinoin saavuttaa hyviä tuloksia osakulttuurien parissa.

Kriittinen yhteistyö perustuu ajatukseen mahdollisimman suuresta autonomiasta ja vain välttämättömästä yhteistyöstä viranomaisten kanssa. Päämäärien saavuttamisen tehokeinona voidaan käyttää painostusta ja julkista kritiikkiä. Virallisen tahon puolelta yhteistyön strategia on vuorovaikutuksen ja siten myös projektista nousevan kritiikin välttäminen. Sopeutuvassa yhteistyössä projekti taas katsoo pääsevänsä parhaisiin tuloksiin juuri läheisellä yhteistyöllä virallisten organisaatioiden kanssa. Tämän tyyppin yhteistyötä noudatetaan kaikista eniten virkamiesvetoisissa projekteissa. Taustalla voi olla viranomaisten pyrkimys integroida tai kontrolloida projektia omassa organisaatiossa.

Kanavoituminen viralliseksi reformiksi tarkoittaa Matthiesin käsityksen mukaan hallinnon sisäistä pyrkimystä vastata sosiaalivaltioon kohdistuvaan kritiikkiin. Perusrivistä siinä on kysymys, voidaanko vaihtoehtoisten ideoiden toteuttamisesta tehdä muodollista normia, ja jääkö normitetun virallisen organisaation toiminnassa tilaa luovuudelle, mistä projekteissa pitkälti on kyse. Kysymys on päivänpolttava siinä mielessä, että yhä enenevässä määrin syntyy projekteja, joissa tarvitaan virallisen sektorin tukea. Matthies huomauttaa irtisanoutumisesta yhteistyön strategiana puhuessaan, että tämän tyyppin projekteilla ja vaihtoliikkeillä ei ole edellytyksiä tulla yleisiksi, ne ovat luonteeltaan harvinaisia ja ilman viranomaiskontakteja sekä toiminnan että edustajiensa osalta se voi eristyä yhteiskunnan ulkopuolelle. Tämän päivän iskusanat verkostoituminen ja sektoreiden välinen yhteistyö ohjaavat projekteja rakentamaan kontakteja jopa mahdollisimman moniin viranomaisiin ja julkisen sektorin osa-alueisiin. Myös viranomaisten puolelta projekteja ja Matthiesin nimeämiä vaihtoehtoliikkeitä ei niinkään enää nähdä vaihtoehtoisina perinteiselle toiminnalle, vaan niiden kehittämiseen suorastaan pyritään.

Vapaaehtoissektorin ja julkisen puolen yhteistyön uskotaan haastateltujen vapaaehtoistyöntekijöiden keskuudessa onnistuvan sillä periaatteella, että julkinen puoli ottaa kaiken tarjolla olevan vapaaehtoistyön annettuna, tyytyy siihen, mikä on olemassa, eikä asetu vaatimaan omien tarpeidensa mukaan. Matthiesin termejä käyttäen kyseessä on kriittinen yhteistyö. Vapaaehtoistyöntekijät näkevät vapaaehtoisen sektorin kehityksen perustana omaehtoisuuden. Toiminnan on noustava vapaaehtoistyöntekijöiden huomaamasta tarpeesta käsin, eikä toisten sanelusta, olkoonkin, että sosiaalitoimi on aitiopaikalla näkemässä avun tarpeet. Vapaaehtoispuolella koetaan, että toiminnan on noustava omaehtoisesta tarpeesta, jonka kohdentamisessa julkisella sektorilla on tiedontarjoamisen paikkansa. Jos vapaaehtoisella sektorilla yritetään käynnistää toimintaa julkisen sektorin kautta, omaehtoisuuden pelätään tukahtuvan, kun taas omaehtoisuuden uskotaan kanavoivan vapaaehtoisen sektorin toimintaa käyttäjälähtöisiin tarpeisiin.

"Ei [vapaaehtoistoimintaa] pitäis [kanavoida hyvinvoinnin tuottamiseen] pitämisen vuoksi, vaan tavallaan pitäis antaa se mahdollisuus, silloin kun se lähtee organisoitumaan, niin sitä pitää tukea, esimerkiksi tää verkostoitumisajatus on ihan hyvä. Se, että viranomaiset ymmärtää tehdä yhteistyötä järjestöjen kanssa. Mutta ei pidä asettaa mitään rajoja viranomasten taholta, mitään tavoitteita, vaan että se tapahtuu vapaaehtoisten kautta." (Vapaaehtoistyöntekijä XI)

"Jos se vaan yhteisymmärryksessä tehhään, että ei olla vastakkain, sehän on mieletöntä se vastakkainasettelu. Julkisen puolen pitäis oivaltaa tää vapaaehtoissektorin merkitys ja voimavarat. Ei liikaa käyttää, mutta se, mikä sieltä on annettavissa ja tarjottavissa. Ei ainakaan pelätä pitää." (Vapaaehtoistyöntekijä XVIII)

Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta on kyse kanavoitumisesta viralliseksi reformiksi, jolloin pyrkimyksenä on vastata perinteistä poikkeavin keinoin julkiseen sektoriin itseensä kohdistuvaan hyvinvointivaltion kritiikkiin. Sekä haastatteluista että Hyve-projektin etenemisen seuraamisesta voi tehdä päätelmiä trendin muutoksesta ensin kohti sopeutuvaa yhteistyötä ja nykyisin yhä enemmän kohti kanavoitumista viralliseksi reformiksi. Vaihtoehtoliikkeen tai julkisesta sektorista erottumisen korostaminen on vähentynyt, ja yhä enenevässä määrin pyritään sekä julkisella että vapaaehtoisella sektorilla hyödyntämään kaikki käytettävissä olevat keinot uusien hankkeiden läpiviemiseen. Mutta myös se tulee ilmi, että ajatuksen tasolla hyödyntäminen on helppoa, kompastuskiviä ilmaantuu tielle heti käytännön toimiin ryhdyttäessä.

Kun vapaaehtoistyöntekijöiden kanssa puhuu sosiaalityöntekijöiden tekemästä työstä ja sen parantamisesta, ovat vastaukset vältteleviä. Sosiaalityötä ei tunneta, vedotaan siihen, ettei itsellä ole kokemusta. Mielikuvia kysyttäessä esille nousevat useimmiten se, että sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa paneutua kokonaisvaltaisesti asiakkaan ongelmille, asiakkaita pompotellaan luukulta luukulle, eikä ongelmiin yleensä ole tarjolla muita ratkaisuja kuin raha, jos sitä ylipäättään edes myönnetään. Mielikuvat ovat osittain samoja kuin ne argumentit, millä sosiaalityöntekijät tämänhetkistä työtään kritisoivat. Mutta muutamassa puheenvuorossa nousee esille

rankempaa kritiikkiä sosiaalityöntekijöitä kohtaan, joka perustuu osittain omiin kokemuksiin sekä asiakkaina että yhteistyökumppaneina, mutta osittain myös asenteisiin ja mielikuviin.

Näissä puheenvuoroissa syytetään sosiaalityöntekijöitä siitä, että he eivät paneudu asioihinsa tarpeeksi, ovat leipääntyneitä työhönsä eivätkä ole kiinnostuneita ottamaan selvää asioista, eivätkä tiedä kaikista mahdollisuuksista, mitä sosiaalitoimiston asiakkailla on. Yksi haastatelluista kertoi kokemuksista, jonka mukaan on itse otettava selvää asioista, jotta pystyy hyödyntämään kaikki tarjolla olevat palvelut, ja joutuu itse selvittämään sosiaalityöntekijälle, mistä on kysymys.

"...että kun keskustelee ja määrittelee asioita niin kyllä ne yrittää auttaa. Mutta niitten pitäis ottaa selvää asioista enemmän. Nyt on enemmänkin niin, että myö pakotetaan johonkin paikkaan, että nyt kuuntelette." (Vapaaehtoistyöntekijä XXIV)

Myös toisessa puheenvuorossa tuodaan ilmi epäily haluttomuudesta uudistumiseen ja erilaisiin yhteistyön mahdollisuuksiin. Epäillään, että tokkopa sittenkään, vaikka uudistumisesta puhutaan, sosiaalityöntekijät ovat valmiita asettamaan itseään alttiiksi ja puurtamaan uuden työnkuvan eteen, kun entinen tapa on niin tuttu, totuttu ja turvallinen. Samassa yhteydessä nousee esille myös julkisen sektorin työntekijöiden ilmaisema pelko työpaikkojen menettämisestä uudistusten myötä.

Kritiikin vastapainoksi haastatteluissa nousee esille se, että onneksi muutoksen esteet ovat vain korvien välissä. Sosiaalityön uudistumiselle ei uskota olevan juurikaan sellaisia esteitä, etteikö niiden ylitse voitaisi päästä tai ainakin kiertää ne. Suurimpana kynnyksenä vapaaehtoistyöntekijät arvelevat sosiaalityön uudistamiselle tällä hetkellä olevan asennoitumisen. Sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella moitteet uudistushaluttomuudesta eivät ole täysin vailla pohjaa. Vaikka suurin osa haluaa kehittää työtapoja tämänhetkisestä turhauttavasta, ahdistavan kiireisestä ja huonosti toimivan palvelujärjestelmän systeemistä kokonaisvaltaisem-

paan, ihmisläheisempään ja enemmän ennaltaehkäisevän työn tekemiseen, tulee joissakin puheenvuoroissa esille myös haluttomuutta tai kyvyttömyyttä uudenlaisia työtapoja ja omaa panosta vaativaa kehittämistä kohtaan. Toisinaan se puetaan ammattilaisuuden korostamisen muotoon, toisinaan asia ilmaistaan suuremmin:

"En mie oman työn kannalta nää [vapaaehtoistyötä] kovin merkittävänä, koska tää on hyvin lakisääteistä ja rautaisten ammattilaisten työtä."
" (Sosiaalityöntekijä XII)

"...kun tää järjestelmä on luotu ja tää on ollu niin pitkään, niin tavallaan mun mahdollisuus vaikuttaa mun oman työn muuttumiseen ei oo niin hirmu suuri, koska ne raja on sitten asetettu. Ettei niinku kovin isoja muutoksia, ett se vastarinta omassa työyhteisössäkkin on siihen, että kovin uudella tavalla työtä ruvetas tekemään." (Sosiaalityöntekijä II)

Sosiaalityöntekijöiden kannalta ongelmia aiheuttaa vapaaehtoistyön näkymättömyys. Yleisesti ollaan sitä mieltä, että vapaaehtoistyötä tehdään enemmän kuin mitä siitä tiedetään. Sosiaalityöntekijät haluaisivat, että järjestöt ilmoittaisivat mitä toimintaa heillä on ja olisivat enemmän yhteydessä sosiaalitoimistoihin. Tämä kuitenkin taas vaatisi jonkinlaista koordinoitua, joka puolestaan uhkaa vapaaehtoistyön omaehtoisuutta ja spontaania luonnetta. Vaikka vapaaehtoisten puolella parempi tunnettavuus ei olisi pahitteeksi, yksilötasolla julkisuus on nähty ongelmaksi sen vuoksi, että työttömiä nähdään uhkaavan työllisyysviranomaisten syyni työttömyyskorvausten menetyksineen.

Yksi ristiriidan aihe vapaaehtoistyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välillä koskee suhtautumista vaitiolovelvollisuuteen. Sosiaalityöntekijät ilmaisevat useassa haastattelussa epäilyksensä vapaaehtoistyöntekijöiden kykyyn tai haluun olla luottamuksellisia. Vapaaehtoistyöntekijöiden keskuudessa vaitiolovelvollisuus on erittäin tärkeä ja se käsitetään itsestäänselvänä ehtona vapaaehtoistyön onnistumiselle. Vapaaehtoistyöntekijöille vaitiolovelvollisuus on ehdoton, ja he pitävät kunnia-asianaan, että muiden asioista ei löpötellä. Sosiaalityöntekijän vaitiolovelvollisuuden määräävät lait ja asetukset, vapaaehtoisten vaitioloa vain oma halu, ja siksi

vapaaehtoisten luottamuksellisuutta pidetään jonkinlaisena 'leikkivaitiolovelvollisuutena', eikä sosiaalityöntekijöiden keskuudessa vapaaehtoisten vaitiolovelvollisuutta osata ajatella yhtä sitovana ja pitävänä kuin omaa, tarkoin määriteltyä.

Vaitiolovelvollisuus voi aiheuttaa ongelmia vapaaehtoistyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden välillä. Jos vapaaehtoinen näkee ja kuulee, että joku hänen auttavistaan olisi ammatillisen avun tarpeessa, hän ei vaitiolovelvollisuutensa vuoksi voi ottaa yhteyttä viranomaisiin ilman toisen osapuolen suostumusta. Erityisen hankalia tilanteita voi tulla vaikkapa lastensuojeluasioissa, jolloin lapsen vanhemmat saattavat olla haluttomia yhteistyöhön, vaikka lapsen etu selvästi vaatisi viranomaisten toimenpiteitä. Myöskään tietojen antaminen sosiaalityöntekijän ja vapaaehtoistyöntekijän välillä ei onnistu ilman asianosaisen lupaa, vaikka asianosainen olisikin tekemisissä sekä vapaaehtoistyöntekijän että sosiaalityöntekijän kanssa.

Yksi sosiaalityön ja vapaaehtoistyön suhdetta käsittelevä ongelma koskee vapaaehtoisuuden lakisääteisyiden puutetta. Koetaan, että vapaaehtoistyö on hankala yhteistyösektori, kun sillä ei ole lain säätämää muotoa, johon taas sosiaalityössä perinteisesti ollaan totuttu nojaamaan. Vaikka omaehtoisuus ja spontaanisuus tulee jälleen kerran esille yhtenä vapaaehtoisuuden suurimmista vahvuuksista, ei sitä oikein pystytä hyödyntämään, kun itse ollaan kiinni lainsäätäjien längissä toisen osapuolen ollessa rajaton ja rajoittamaton. Tätä ei ainakaan tähän mennessä olla pystytty hyödyntämään, ja käytännön hyödyntäminen on tällä ajatusten kehitysstuella vielä kaukana tulevaisuudessa.

6.7. TOIVEET JA PELOT KOLIKON KAKSI PUOLTA

Perusristiriita kansalaisyhteiskunnan omaehtoisen toiminnan ja normeihin toimintansa perustavien viranomaisten halusta olla yhteistyössä erilaisten projektien kanssa tulee esille sekä sosiaalityöntekijöiden että vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluisissa. Vapaaehtoistyöntekijöitten haastattelussa käy ilmi vapaaehtoissektorin motiivit

yhteistyöhön julkisen kanssa. Vapaaehtoistyö tarvitsee sekä hyväksyntää että konkreettista tukea toiminnalleen. Mutta vaikka yhteistyöstä, sen tarpeesta ja siihen pyrkimisestä puhutaan paljon, syntyy haastatteluista vaikutelma, että puheet ja ajatukset ovat keskenään ristiriidassa. Vaikka puhutaan yhteistyön tiivistämisestä tulevaisuudessa ja ihmisten auttamisesta, tulevat monesti esille ajatukset siitä, että kaikkia ei pystytä auttamaan ja että tulevaisuudessa on alistuttava näkemään niitä, joille millään taholla ei ole resursseja auttamiseen. Vapaaehtoistyöntekijöitten haastatteluissa tulee esille melko usein hyvinvointiyhteiskunnan negatiivinen kehitys, kehitys, jolla palataan vuosikymmeniä taaksepäin. Vapaaehtoistyön kuviksi maalailtaan ainakin ajatuksen tasolla kuvia, joissa vapaaehtoistyö lähenee hyväntekeväisyyttä, vaikka hyväntekeväisyys-sanaa muuten kovasti karsastetaan. Samassa lauseessa ilmentyvät toiveet ja pelot.

"Joo, haasteet on kyllä varmasti suuria, koska just puretaan tätä meidän hyvinvointivaltiota, niin yhä enemmän tarvitaan vapaaehtoisia. Se tulee varmasti olemaan tulevaisuudenkuva. Sitä tullaan palaamaan takasinpäin ja vapaaehtoistyö tulee olemaan hyvin tärkeä asia. Eihän siitä kauan oo kun hojettiin vanhukset kotona ja kaikki sairaut kotona sillä tavalla ihan, että varmaan ei ehkä ihan, toivottavasti ei mennä niin pitkälle. Mut tulee olemaan varmasti nämä näkymät." (Vapaaehtoistyöntekijä X)

Pyrkimys kokonaisvaltaiseen tukeen kokee uhkia, jotka puheissa ilmentyvät taantumuksen mahdollisuutena. Vaikka toisaalta ollaan ylpeitä vapaaehtoistyön asemasta, siitä, että sillä on osuutensa suomalaisen hyvinvointivaltion rakenteessa, saatetaan vapaaehtoistyön kasvu ja kehittyminen nähdä myös paluuna vanhaan, sosiaalipoliittisessa mielessä ei kovinkaan hyvään aikaan. Toisekseen esiin saattavat nousta mielikuvat anglosaksista maista, joissa ihmisten tasa-arvoisuus ja itsenäisyys ovat yhteiskunnan rakenteesta johtuen omista oloistamme poikkeavia, tšekäläisittäin katsottuna takapajuisia.

Se, mikä sosiaalitoimiston puolella nähdään kasvaneina jonoina, ihmisten avuntarpeen kasvamisena, työmäärän räjähdysmäisenä lisääntymisenä, kasvavana ahdis-

tuksena ja ihmisten pahoinvointina, lama, nähdään vapaaehtoissektorin näkökulmasta positiivisena asiana. Kukaan vapaaehtoistyöntekijöistä ei pidä ihmisten hätää ja huonoa tilannetta millään tavalla hyvänä, mutta se, missä lama ja työttömyys on saanut aikaan positiivisia käännteitä, on arvomaailma. Haastatteluissa tulee esille materialismin vähentyminen, se, että nyt elämässä nähdään vaatimattomammatkin asiat arvokkaampina kuin viime vuosikymmenen viimeisinä hulluina vuosina. Työttömyydessä nähdään hyvää siinä, että valtavassa työttömien joukossa piilee vapaaehtoissektorin voimavaroja, potentiaalisia vapaaehtoistyöntekijöitä, jotka elämään mielekkyyttä ja sisältöä saadakseen ja ammattitaitojaan ylläpitääkseen voisivat mahdollisesti lähteä mukaan. Vapaaehtoistyöntekijät tulkitsevat työttömyyden voimavarana vapaaehtoisuudelle, sosiaalityöntekijät näkevät vapaaehtoistyön puolestaan ihmisten elämänsisällön ja ammattitaidon ylläpitäjänä sekä syrjäytymisen ehkäisijänä.

Ajatuksellisia ristiriitoja sosiaalityöntekijöiden ja vapaaehtoistoimijoiden välillä on havaittavissa sekä käsitteiden että toimintatapojen suhteen. Mutta varmasti vähintään yhtä paljon löytyy ajattelusta myös yhteistä suuntaa. Lisäksi ei ole oikeutettua ottaa esille eroavaisuuksia pelkästään vapaaehtoistoimijoiden ja sosiaalityöntekijöiden välillä; yhtä lailla eroja syntyy yksilöiden välillä riippumatta kumpaa ryhmää haastatelluista he edustavat. Useimmat haastatelluista puoltavat sosiaalityön ja vapaaehtoistyön yhteistyötä tulevaisuuden ratkaisuna, eikä tätä ajatusta kukaan haastatelluista ainakaan kiellä, toteuttamisen keinoista kylläkin ollaan montaa mieltä. Edellytyksiä konkreettiseen yhteistyön parantamiseen ja sitä kautta sosiaalisen tuen tarvitsevien auttamiseen on kaikista hidasteista huolimatta.

7. VÄLITTÄVÄLLE TASOLLE TILAUSTA HYVINVOINNIN TUOTTAMISESSA

Onko vapaaehtoisesta elämänpelastajaksi? Tämä tuntuu suomalaisessa hyvinvointikeskustelussa ainakin tiedotusvälineiden palstoilla ja kanavilla oleva keskeinen kysymys. Maan poliittinen johto antaa lausuntoja, jotka kannustavat vapaaehtoiseen ja omaehtoiseen kolmannen sektorin toimintaa sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja syrjäytymisen välttämiseksi. Voiko kolmas sektori sitten ratkaista Suomea kohdanneita sosiaalitaloudellisia ongelmia? Onko vapaaehtoisella tai kolmannella sektorilla keinoja helpottaa sosiaaliturvan rahoituskriisiin kohdistuvia paineita? Entä onko vapaaehtoisesta tai kansalaistoiminnasta yksilöiden elämänhallinnan välineeksi?

Amerikkalainen taloustieteilijä Jeremy Rifkin kävi taannoin maassamme julistamassa, että kolmannella sektorilla on mahdollisuuksia sosiaalitaloudellisten ongelmien ratkaisussa. Tiedotusvälineet (mm. Helsingin Sanomat 2.-6.2. 1997) välittivät suomalaisille Rifkinin sanomaa, että kun automaatio hävittää työpaikkoja, on kolmannella sektorilla ja siihen liittyvällä sosiaalitaloudella mahdollisuuksia kanavoida syrjäytyneiden turhautuneisuus uudistuvaan yhteisyyden tunteeseen ja keskinäiseen auttamiseen. Rifkinin mielestä julkisen vallan ja markkinatalouden rinnalle tarvitaan voimakas kolmas sektori, jota voidaan kutsua myös nimellä sosiaalitalous. Se tarvitsee tuekseen osan kansantalouden tuloksesta pystyäkseen järjestämään peruspalvelut, joilla tuetaan vaikeuksiin joutuneita.

Jeremy Rifkinin hahmottelemaa mallia on kuitenkin hankala nähdä ratkaisuna yhteiskunnan sosiaalitaloudellisiin ongelmiin. Vaikka työmarkkinoilta syrjäytyneiden frustroitumista voitaisiin helpottaa siten, että vapaaehtoisella toimimisen kautta he kokisivat itsensä tarpeellisiksi, ei se heidän toimeentuloaan muutoin kuin korkeintaan yksittäistapauksissa luultavasti parantaisi. Valtiontalouden kannalta tämä ei olisi mikään ratkaisu, vaan ihmisisten toimeentulosta huolehtiminen olisi yhä valtion kontolla. Jos taas halutaan pyrkiä siihen, että vapaaehtoisella tai

kolmannella sektorilla olisi myös toimeentuloa turvaava funktio, en usko ihmisten ongelmien vähentyvän yhtään ja valtiontalouden kannaltakin ongelman voisi kuvitella vain siirtyvän eri nimekkeiden alle. Järjestöjen rahoitus on suurelta osin julkisista varoista jaettava avustuksia, ja vaikka julkiset menot pienenisivät, vastaavasti kolmannen sektorin rahoitusongelmat kasvaisivat. Sosiaalisten palvelujen saatavuus ja laatu lienevät kysymyksinä eri luokkaa julkisesti tuotetussa järjestelmässä kuin ailahtelevaisella kolmannella sektorilla.

Yksilötasolla vapaaehtoissektorin toiminta varmasti tarjoaa apua monelle ihmiselle ja vapaaehtoistyön biografisoitumisen myötä ihmiset lähtevät liikkeelle omista lähtökohdistaan ja tarpeistaan: kolmannelta sektorilta etsitään tilaisuuksia oman työkyvyn ylläpitoon, elämään sisältöä ja mielekkyyttä, mahdollisuuksia olla sosiaalisessa kanssakäymisessä toisten kanssa, joskus keinoja helpottaa taloudellisia ongelmia ja joskus jopa johtaa pois työttömyydestä. Vapaaehtoistyön murroksessa vapaaehtoiskentän toiminnot ovat hiljalleen muuttumassa itseapupainotteisemmiksi ja sellaisena tarjoavatkin täsmällisempää apua sosiaalis-taloudellisten taakkojen alla painiskelevia yksilöitä. Julkisuudessa on joskus vilahtanut väittämä, jonka mukaan jopa kymmeniä tuhansia työsuhteita on solmittu vapaaehtoistyön seurauksena. Tällä tavalla työpaikan saaneita tunnen useita itsekini.

Rifkinin ajattelussa tulee esiin myös yhteisöllinen näkökulma. Kun aikaisemmin yksilön asema yhteiskunnassa määrittyi pitkälti palkkatyön kautta, ollaan nyt tilanteessa, jossa palkkatyö ei enää riitä pitämään ihmisiä yhteisöjen jäseninä. On keksittävä uusia keinoja, ja tässä kolmannella sektorilla on Rifkinin mielestä tilaisuutensa. Yhteisöllisellä työllä on mahdollisuutensa kiinnittää palkkatyötä vailla oleva yksilö yhteisöönsä. Yhteisöllisyyden korostaminen on Rifkinin mielestä niin tärkeätä, että siihen tulisi käyttää julkista rahoitusta. Omasta näkökulmastani katsottuna en kuitenkaan ole vakuuttunut, että ihmisiä pystyttäisiin motivoimaan toimintaan, joka ei toimijoita paljoakaan kiinnosta, pelkästään yhteisöllisyyden tiivistämisen ilosta. Ja jos tähän on käytettävä julkista rahaa, miksei sitä rahaa

voitaisi käyttää 'oikean' palkkatyön luomiseen. Rifkinin luennoista nousi jälleen kerran keskustelua siitä, pitäisikö työttömyysturvaa saadakseen sitoutua johonkin yleishyödylliseen kansalaistyöhön. Omasta mielestäni se sotii biografisoituvan vapaaehtoisen kansalaistyön periaatteita vastaan, enkä pysty olemaan vakuuttunut siitä, olisiko hampaat ivessä tehdystä yleishyödyllisestä kansalaistyöstä iloa juuri kenellekään. Eräs sosiaalityöntekijä totesi, että vapaaehtoistyö ei yksinkertaisesti kiinnosta, eikä hän itse ole mukana, koska ei sitä koe mielekkääksi. Ei varmaankaan voida olettaa vapaaehtoistyön tai kansalaistoiminnan muuttuvan kenellekään mielekkääksi pelkästään sillä, että menettää työpaikan eikä sellaista onnistu saamaan. Herää vain kysymys, kuinka arvokasta on pakolla tuotettu yhteisöllisyys?

Suomessa vapaaehtoissektorin asemasta ja merkityksestä on käyty keskustelua laajoilla foorumeilla pitkin viime syksyä ja talvea. Keskustelun vauhdittajana ovat olleet erilaiset aloitteet ja ehdotukset julkisen sosiaaliturvan muutoksista. Julkisia palveluja on leikattava kaikilla sektoreilla, mutta kipeimmin se koskettaa niitä, joilla jo muutenkin menee huonosti. Pienistä tuloista leikattu pienikin osuus saattaa kaataa pennibudjetilla elävän kansalaisen talouden. Näitä leikkauksia voidaan kuitenkin perustella niiden suurella yhteisvaikutuksella valtiontalouteen. Vaikka parempituloisilta voitaisiin rouhaista moninkertainen osuus sen juurikaan vaikuttamatta hyvätuloisen talouteen, ei näillä leikkauksilla saataisi aikaan samanlaista vaikutusta. Mutta vaikka sosiaaliturvaan ja varsinkin pienituloisia koskevaan tukeen tuon tuostakin kajotaan, ei vielä tähän asti ole huomattu merkittäviä muutoksia suhtautumisessa universaaliin sosiaaliturvaan. Kuten aikaisemminkin jo on tullut todettua, suomalaiset poliitikot eivät maan taloudellisista vaikeuksista huolimatta vielä radikaalisti ole muuttaneet ajatustaan hyvinvointivaltion roolista ihmisten sosiaalisen turvallisuuden takaajana. Viime päivinä on kuitenkin tiedotusvälineissä uutisoitu viime aikojen tutkimuksista, joiden mukaan ihmisten asenteet olisivat jälleen muuttuneet jonkin verran itsekkäämpään ja 'kovempien' arvojen suuntaan. Tulevaisuus näyttää, muuttuuko myös poliitikkojen asenteet hyvinvointivaltiota purkavia toimenpiteitä paremmin sietäviksi. Uusia tuulia enteileviä puheitahan

korkeassa asemassa olevat poliitikot ovatkin jo pitäneet.

Tekemäni tutkimuksen mukaan uusille tuulille on tilausta. Haastatteluissa korostetaan kokonaisvaltaisen sosiaalisen turvallisuuden kehittämistä, ja näkökulma haastatteluissa on palveluiden käyttäjän, ei taloudesta päättävien poliitikkojen. Haastateltavat näkevät uudenlaisten toimintamallien edut käyttäjän ja oman toimintansa kannalta, mutta samalla pelkäävät asioiden toteutumista taloudellisten rajoitusten kannalta. Haastatteluissa selkeä viesti oli, että yhteistyölle sosiaalityön ja vapaaehtoistoiminnan välillä on tarvetta ja haluakin. Toistaiseksi rajoitteita asettavat erilaiset toimintakulttuurit, käsitteiden tai toiminnan määrittelyn vaikeudet, toisen osapuolen tuntemattomuus ja siihen kohdistuvat väärät, vanhakantaiset ja asenteelliset mielikuvat. Näiden rajoitteiden eliminoimiseen tarvitaan sekä toimijoiden panostusta että myöskin välittäviä elementtejä.

Hyve-projekti Joensuussa on tällainen välittävä elementti, jossa on aineksia niin julkiselta kuin kolmannelta sektorilta, mutta toisaalta siinä ei perinteisessä mielessä ole kumpaakaan. Hyve-projekti on mielenkiintoinen yhdistelmä sosiaalipolitiikkaa ja idealismia, teoreettista tietoa ja käytännön kokeiluja, paikallisuutta ja universaalien hyvinvoinnin edistämistä, aktiivisuutta ja passiivisuuden torjuntaa. Hyve-projektilla on takanaan parin vuoden yritys saada aikaan tuloksia, joita sekä on että ei ole. Harjoitteluajana, haastatteluja tehdessä ja analysoidessa sekä alan kirjallisuutta lukiessa on itselleni noussut ristiriitaisia ajatuksia projektin pyrkimyksistä.

Olen saanut mukana oloni aikana vaikutelman, että tässä projektissa valmista ja keskeneräistä, tuloksia ja tuloksettomuutta ei voi erottaa. Se, mitä toiset näkevät saatuna, on toisille vielä saavuttamatonta. Hyve-projektiin suhtaudutaan näkemykseni mukaan toisaalta kannustavasti, toisaalta epäilevästi. Positiivista mielestäni on kaupungin innokas osallistuminen projektin toteuttamiseen. Toisaalta tässä voi piillä ansa: haastattelujen perusteella vapaaehtoiset kavahtavat julkisen sektorin yrityksiä ohjailta tai sanella toimintaa. Tämä tulee esille myös Erosen ym. (1995) järjestöjen

liittotasolle tekemästä tutkimuksesta. Toisekseen kansalaisten mukaansaantiin voi vaikuttaa se, miten näkyvästi kaupunki on mukana toimintaa kehittämässä. Mikäli vapaaehtoistyöntekijöiden näkemyksiin on uskominen, voi olla, että toimintaan on helpompi lähteä mukaan, jos sitä ei koeta 'taas yhdeksi sosiaalianttojen viritykseksi'. Itse uskon toiminnan parempaan vetävyyteen, jos se käynnistetään mahdollisimman laajalti järjestöpohjalta, jolloin uskon omaehtoisuuden toteutuvan.

Tekemieni haastattelujen perusteella uskon, että Hyve-projektilla on tilausta julkisen ja yksityisen sektorin välittäjänä. Vaikka haastatteluista käy ilmi, että asenteet puolin ja toisin ovat vahvasti perinteisiä ja kovin ennakkoluuloisiaakin, jo käynnistyneet kokeilut rohkaisevat uskomaan, että osapuolet voivat tulevaisuudessa hyödyntää omat ja yhteistyökumppanin vahvuudet. Vaikka tällä hetkellä järjestökentällä ja julkisella sektorilla ei tunnu olevan yhteistä kieltä, haastatteluista löytyy toivoa sen löytymiseen. Myöskään järjestökentällä ei yhteistä kieltä Hyve-projektin alkaessa ollut, mutta nyt yhteisymmärrys on selvästi kasvanut. Tutkimuksen ja koulutuksen kautta uskon tämän saavutettavan myös julkisen ja järjestökentän välillä.

Vaikka itsekkin alussa olin epäileväinen hanketta kohtaan, ja tavoitteet ja pyrkimykset vaikuttivat abstrakteilta ja yltiöidealisisilta, olen hankkeen edetessä alkanut uskoa sen mahdollisuuksiin. Vaikka Hyve-projekti minusta alussa vaikutti siltä, minkä haastateltavat pukivat sanoiksi, hyvinvointiyhteiskunnan alasajolta ja paluulta hyväntekeväisyyden ja armeliaisuuden yhteiskuntaan, uskon nyt, että on olemassa välimuotoja näiden ääripäiden välillä. Tehtiin poliittisissa päätöksissä mitä hyvänsä, en usko, että sosiaalisia ongelmia pystytään poistamaan. Silti uskon Hyve-projektien kaltaisten hankkeiden mahdollisuuksiin etsiä uusia keinoja ongelmien korjaamiseen, pienentämiseen tai ehkäisemiseen paikallisella tasolla. Tulevaisuudessa ongelmat lienevät entistä mutkikkaampia ja monitahoisempia, mutta niin uskon olevan niiden ratkaisujenkin entistä monipuolisempia, perinteisiä ratkaisumalleja uudella tavalla yhdistäviä ja soveltavampia.

Entä mitä tekemistä tällä kaikella on elämänpolitiikan kanssa? Jos elämänpolitiikan toteutumista yhteiskunnassa edellyttää itserefleksisyys, vaihtoehtojen runsaus ja valintojen tekemisen vaikeus ilman traditioiden tai yhteisön tukea, voidaan nähdä yhteiskunnallisen kehityksen matkaavan siihen suuntaan. Traditioiden ollessa katoamassa yksilöt joutuvat yhä enemmän puntaroimaan toimintansa vaikutuksia omaan elämäänsä. Jos teorioiden yhteiskunnan muutoksesta jälkitraditionaalisuuden suuntaan nähdään luonnehtivan nykypäivää, voidaan yksilöiden nähdä toisaalta menettäneen toimintojensa perustuksia, mutta toisaalta heidän voidaan nähdä saaneen lisää valinnanvaraa. Käytettävissä on nyt sellaisiakin mahdollisuuksia, joita aikaisemmassa traditioihin pohjautuvassa yhteiskunnassa saattoi olla hankala perustella.

Jos taas elämänpolitiikka halutaan nähdä elämänhallinnan elementtinä, voidaan sanoa, että Hyve-projektin kaltaisilla hankkeilla ja julkisen sektorin ja kolmannen sektorin, vapaaehtoissektorin tai välittävän tason yhteistoiminnan tehostamisella on juuri elämänpolitiikkaan tähtääviä pyrkimyksiä. Pyrkimyksenä on tarjota ihmisille vaihtoehtoja ohjalla omaa elämäänsä, tarjota giddensiläisittäin ilmaistuna 'toisia mahdollisuuksia'. Toisten mahdollisuuksien politiikassa ei elämä 'pääty' työttömyyteen tai eläkkeellejäämiseen, vaan silloin ollaan risteyksessä, jossa yksilöt vaihtoehtoja punniten reflektovat omaa elämäänsä edetäkseen risteyskohdasta uusille poluille.

Aikaisemmin esille tulleita kysymyksiä Hyve-projektin päämääristä, niiden realismista tai suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta on juuri nyt ilahduttavaa pohtia. Tämän tutkimuksen perusteella jää elämään mielikuva, että tämän tyyppiselle toiminnalle on sekä kysyntää, toiminnan mahdollisuuksia että varsinkin sosiaalista tilausta. Koska kaikista jarruttelevista kommentteista ja negatiivisista mielikuvista huolimatta päällimmäiseksi jää kuva innostuneisuudesta, aiheeseen perehtyneisyydestä sekä kehittämishalusta, joka koskee sekä omaa, jokapäiväistä työtä että asiakkaina olevien ihmisten elämää, on se omiaan hälven-

tämään epäilystä hyvinvointivaltion romuttumisesta raunioiksi ja valamaan uskoa universaalin julkisen tuen ja paikallisen, asiakaslähtöisen sosiaalisen tuen yhdistelmän kehittymisen mahdollisuuksista.

LÄHTEET:

Aaltonen, Esko (1939): Osuustoiminnan kansanomaiset juuret. Teoksessa Historian Ystävain Liitto (toim.): Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa. Gummerus, Jyväskylä.

Ahonen Sirkka, Saari Seppo, Syrjälä Leena, Syrjäläinen Eija (1994): Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä, Helsinki.

Alapuro Risto, Stenius Henrik (1987): Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin, Stenius Henrik (toim.): Kansanliikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki.

Alasuutari Pertti (1994): Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.

Allardt Erik (1996): Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Janus 3 (4), 224-241

Andersson Jan Otto (1993): Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle. Teoksessa Andersson Jan Otto, Hautamäki Antti, Jallinoja Riitta, Niiniluoto Ilkka, Uusitalo Hannu: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. WSOY, Helsinki.

Anttonen Anneli, Sipilä Jorma (1992): Julkinen, yhteisöllinen ja yksityinen sosiaalipolitiikassa - Sosiaalipalvelujen toimijat ja uudenlaiset yhteensovittamisen strategiat. Teoksessa Riihinen Olavi (toim): Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulma suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. WSOY, Porvoo.

Bauman Zygmund (1995): Life in Fragments. Essays in Postmodern Mortality. Blackwell, Oxford.

Beck Ulrich (1995): Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck Ulrich, Giddens Anthony, Lash Scott: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Vastapaino, Tampere.

Eronen Anne, Hokkanen Liisa, Kinnunen Petri, Lehto-Pusa Päivi, Rönnberg Leif, Särkelä Riitta (1995): Hyvinvoinnin tukiverkostoja näkyvissä. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Giddens Anthony (1995): Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck Ulrich, Giddens Anthony, Lash Scott: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Vastapaino, Tampere.

Hakkarainen Pirkko (1991): Järjestöjen vapaaehtoistoiminnan nykytilanne Suomessa. Teoksessa Matthies Aila-Leena (toim.): Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Hautamäki Antti (1993): Spontaaniin yhteiskuntaan - hyvinvointia ilman valtiota. Teoksessa Andersson Jan Otto, Hautamäki Antti, Jallinoja Riitta, Niiniluoto Ilkka, Uusitalo Hannu: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. WSOY, Helsinki.

Hellsten Katri (1996): Onko suomalaisessa sosiaalipolitiikassa merkkejä politiikan paradigman muutoksesta? Janus 2 (4), 118-130.

Helsingin Sanomat 2.2.1997: Taloustieteilijä Jeremy Rifkin ennustaa työpaikkojen katoavan: Amerikkalaistutkija uskoo yleishyödyllisiin yhteisöihin.

Helsingin Sanomat 4.2.1997: Jeremy Rifkin uskoo Suomen pääsevän yhteiskuntasopimukseen: Amerikkalaistutkija haluaa koulia nuoria siviilityöhön.

Helsingin Sanomat 5.2.1997: Professorit: Työttömyysturvan edestä tehtävä kansalaistyötä.

Helsingin Sanomat 6.2. 1997: Kolmannen sektorin profeetat.

Jaakkola Jouko (1991): Yhteistyöavusta vapaaehtoistyöhön. Teoksessa Matthies Aila-Leena (toim.): Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero (1993): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.

Julkunen Raija (1992): Hyvinvointivaltio käännekohtassa. Vastapaino, Tampere.

Karisto Antti, Takala Pentti, Haapola Ilkka (1987): Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka - suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. WSOY, Porvoo.

Karisto Antti (1996): Pirstoutuvan elämän politiikka. Janus 3 (4), 242-259.

Kosonen Pekka (1993): Kansallisvaltio kellutuksessa. Teoksessa Ilmonen Kaj (toim.): Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta. Vastapaino, Tampere.

Matthies Aila-Leena (1990): Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosiaalityö Suomessa. Hanki ja Jää, Helsinki.

Matthies Aila-Leena (1991): Julkisen ja epävirallisen suhteen uudelleenarviointi. Teoksessa Matthies Aila-Leena (toim.): Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Matthies Aila-Leena (1994a): Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden tarkastelua. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Matthies Aila-Leena (1994b): Subsidiarität auf dem Kopf? Der Stellenwert des freiwilligen Sektors im Kontext finnischer Sozialpolitik. Journal für Sozialforschung 2 (34), 173-191.

Matthies Aila-Leena (1994c): Kansalaistoiminnan resurssit. Saksalaisen tutkimuksen näkökulma. Sosiaali- ja terveysministeriö, Ehkäisevän sosiaalipolitiikan osasto, Helsinki.

Matthies Aila-Leena (1996): Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät verkostot. Teoksessa Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla, Nylund Marianne (toim.): Välittävät verkostot. Vastapaino, Tampere.

Offe Claus (1984): Contradictions of the Welfare State. Hutchinson, London Great Britain.

Roos J.P. (1996): Mitä on elämänpolitiikka? Janus 3 (4), 210-223.

Savela Annamari (1996): Hyve-projekti Joensuun kaupungin kehittämistyönä. Sosiaali- ja terveysviesti 2/1996.

Siisiäinen Martti (1984): Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Siisiäinen Martti (1993): Vanhojen sosiaalisten kittien rapautuminen. Yhdistystoiminnan nousu ja tuho? Teoksessa Ilmonen Kaj (toim.): Kestävyyskoe (kirjoituksia 90-luvun Suomesta). Vastapaino, Tampere.

Siisiäinen Martti (1996): Yhteiskunnalliset liikkeet, yhdistykset ja hyvinvointivaltio. Teoksessa Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla, Nylund Marianne (toim.): Välittävät verkostot. Vastapaino, Tampere.

Sulkunen Irma (1987): Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin, Stenius Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki.

Suoninen, Eero (1993): Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.

Särkelä Riitta (1996): Tuki tuotetaan uudella tavalla. Sosiaali- ja terveystiedot 2/1996.

Uusitalo, Hannu: Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa Andersson Jan Otto, Hautamäki Antti, Jallinoja Riitta, Niiniluoto Ilkka, Uusitalo Hannu: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. WSOY, Helsinki.

Vapaaehtoistyön peruskurssi (1981): Sosiaali- ja terveysministeriön ja Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry:n vapaaehtoistyön koordinaatioryhmän asettaman koulutusjaoston laatima ohjelma. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Vähämäki Jussi (1996): Poliittinen elämä ja biopolitiikka. Janus 4 (4), 408-418.

Waris Heikki (1939): Työväen keskinäinen oma-apu. Teoksessa Historian Ystävien Liitto (toim.): Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa. Gummerus, Jyväskylä.

Willke Helmut (1995a): Valtion tragedia - johdatus monikeskuksisen yhteiskunnan valtioteoriaan. Teoksessa Rahkonen Keijo ja Eräsaari Risto: Hyvinvointivaltion tragedia. Gaudeamus, Helsinki.

Willke Helmut (1995b): Valtion rooli tietoyhteiskunnassa. Janus 3 (3), 226-240.

HAASTATTELURUNKO

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa taustatietojen jälkeen käsiteltiin julkisiin palveluihin sekä omaan työhön liittyviä kysymyksiä. Vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluissa taustatietojen jälkeen aloitettiin omasta suhteesta vapaaehtoistyöhön ja vapaaehtoistyön määrittelystä.

TAUSTATIEDOT

- ▣ ikä, sukupuoli
- ▣ ammatti, koulutus, työtehtävä, työkokemus alalla
- ▣ suhde vapaaehtoistyöhön: toimiiko mukana vapaaehtoistyössä, onko toiminut, miten kauan

JULKISET SOSIAALIPALVELUT

- ▣ palveluiden kehitys viime vuosina
- ▣ pahimmat puutteet, ongelmat ja vahvuudet, parhaat puolet, mahdollisuudet
- ▣ uudistuksia sosiaalipalveluissa/omassa työssä viime vuosina; millaisia uudistuksia tulisi tehdä
- ▣ sosiaalipalvelujen tulevaisuus: haasteita tai muutoksia, joita sosiaalipalvelut kohtaavat, kansalaisten sosiaalipalvelujen muutos 10 vuoden kuluttua, suurimmat ongelmat 10 vuoden kuluttua
- ▣ oma työ/toiminta 10 vuoden kuluttua

VAPAAEHTOISTYÖ/KANSALAISTOIMINTA

- ▣ vapaaehtoistyön/kansalaistoiminnan määritelmä
- ▣ työn ja vapaaehtoisuuden raja. Palkka tai motivaatio.
- ▣ vapaaehtoistyön/kansalaistoiminnan vahvuudet ja heikkoudet
- ▣ vapaaehtoistyön kehittäminen
- ▣ valtasuhteita tai moraalisia ongelmia
- ▣ vapaaehtoistyön kontrollointi, vastuukysymykset
- ▣ vapaaehtoistyön aseman muutokseen vaikuttaneet seikat
- ▣ käsitys vapaaehtoistyöstä nyt ja 10 vuotta sitten
- ▣ haasteet ja muutokset, joita odotettavissa
- ▣ vapaaehtoistyön merkitys kansalaisille 10 vuoden kuluttua. Merkitys itselle.

VAPAAEHTOISTYÖN JA SOSIAALITYÖN YHDISTELMÄ

- ▣ vapaaehtoistyön mahdollisuudet sosiaalityön paineiden helpottamiseksi
- ▣ alueet, joissa vapaaehtoistyö ei sosiaalityötä voi auttaa
- ▣ kehittämismahdollisuudet
- ▣ suhtautuminen verkostoitumiseen oman toiminnan kannalta, verkostojen kehittäminen